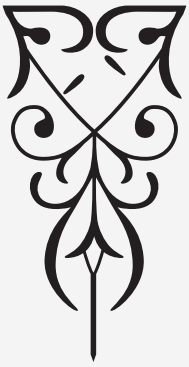

מלאכות בונה וסותר

סימנים שיג
שיד

תוכן מלאכות בונה וסותר

פתיחה למלאכות בונה וסותר 77

א. סתימת חור בחלון 82

ב. חיבור דברים לבניין 84
חיבור דלת לבניין כדי לנעול הבית • דלת אלמנה • דלת שנתפרקה

ג. זריית דברים בחצר שנתקלקלה במי גשמים 86

ד. חיבור כלים מתפרקים 87

ה. הברגה ודין חיבור בחוזקה ללא תקיעה 88

ו. כלים המתפרקים ומתחברים בתדירות 89
כיסויי כלים, והרכבה המאפשרת שימוש בכלי • הגבהת והנמכת סטנדר • פתיחת קוד סודי בשבת

ז. סמיכת כלי שנשמט ממנו חלק והחזרת אותו חלק למקומו 90
כשאי אפשר לכלי לעמוד בלי סמיכה • כשאפשר לכלי לעמוד בלא סמיכה, ודין החזרת חלק כלי שנשמט ממקומו • אופני היתר להחזרת דבר שנשמט ממקומו

ח. התוקע עץ בעץ 92

ט. סיכום דיני שמא יתקע 93

י. האם יש איסור בונה וסותר בכלים, ויישומים מעשיים של סוגיה זו 94
האם יש איסור בונה וסותר בכלים • פתיחת קופסאות שימורים, פחיות וכדומה • פתיחת פקקי בקבוקים

יא. עשיית נקב בכלים 100
נקיבת נקב חדש והרחבת פתח קיים • הוצאת סכין התחוב בכותל • נקיבת נקב ישן • ברזא שנסתמה • הכנסת קנה או עלה לחבית על מנת להוציא את תכולתה • התזת ראש החבית או נקיבתה

יב. כלים ששבירתם מותרת לכל הדעות 104
חותמות שבכלים • חותלות של תמרים • הפקעת קשרי השפוד • חותמות שבקרקע • דברים שנועדו לאחסון זמני

יג. בונה וסותר באוכלין 107

פתיחה למלאכות בונה וסותר

מקור המלאכות במשכן

לפי הבבלי[1], מלאכת בונה נעשתה בקרש שניקבה אותו תולעת והיו מטיפים לתוכו עופרת כדי לסתום את הנקב. ולפי הירושלמי[2], מלאכת בונה נעשתה כשהיו נותנים קרשים על גבי האדנים. לכל הדעות, מלאכת סותר נעשתה כשהיו סותרים את המשכן בחנייה זו שחנו בה ונוסעים למקום אחר[3].

מהות המלאכות

מלאכת בונה עניינה עשיית תיקון או בניין לצורך מטרה מסוימת. מלאכת סותר עניינה פירוק בניין קיים (אך לא בדרך שבירה וקלקול).

באלו דברים שייך בנין וסתירה

עיקר מלאכות בונה וסותר הוא בקרקע או בדבר המחובר לקרקע, הילכך הבונה בקרקע חייב אף על תיקון קל ביותר[4]. וכן אם בונה על גבי דבר אחר המחובר לקרקע, או שבונה בצידו, חייב[5].

ולפי שעיקר מלאכות בונה וסותר הוא בקרקע, נאמר בגמרא[6] ש'אין בניין וסתירה בכלים'. ואף על פי כן, כתבו הפוסקים שאם עושה בכלי בניין גמור או סתירה גמורה חייב משום בונה וסותר[7].

---

1 שבת (קב:)

2 שבת (פ"ז ה"ב)

3 עיין רש"י (לא: ד"ה ומשכן).

4 כמובא בדברי הרמב"ם (פ"י הי"ב): הבונה כל שהוא חייב. המשווה פני הקרקע בבית, כגון שהשפיל תל או מילא גיא, הרי זה בונה וחייב. אחד נתן את האבן ואחד נתן את הטיט, הנותן את הטיט חייב, ובנדבך העליון, אפילו העלה את האבן והניחה על גבי הטיט חייב, שהרי אין מניחין עליה טיט אחר. והבונה על גבי כלים פטור. עכ"ל. ודבריו לקוחים מכמה מימרות בגמרא שבת (עג:, קב:) ובירושלמי שבת (פ"ז ה"ב). ורואים מדוגמאות אלו שאף על פעולה קלה ביותר חייב.

5 כן מובא בירושלמי (פ"ז ה"ב) על מה שכתוב שהיו נותנין קרשים על גבי אדנים – הדא אמרה אפילו מן הצד. הדא אמרה אפילו נתון על גבי דבר אחר.

6 שבת (קכב:), ערובין (לה.) ועוד.

7 כמובא בשו"ע שיד, א. ויבואר לקמן.

בונה באדם

נחלקו האחרונים אם שייך איסור בונה באדם, כמבואר בהערה[8].

סותר על מנת לבנות שלא במקומו

לדעת ר' יוסי, אין הסותר חייב אלא כשסותר על מנת לבנות במקומו, ודנו הפוסקים אם דבריו התקבלו להלכה[9].

8 בגמרא (שבת קמז:) נאמר גבי חומרי שדרה (תיקון חוליות השדרה של קטן) שאסור משום דדמי לבונה. וכן מובא בגמרא (שבת צה.) שהגודלת ופוקסת חייבת משום בונה. ושואלת הגמרא: וכי דרך בניין בכך, ומשיבה: אין, כדדרש רבי שמעון בן מנסיא: ויבן ה' א-להים את הצלע, מלמד שקילעה הקדוש ברוך הוא לחווה והביאה אצל אדם, שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא. ע"כ. משמע שיש תורת בניין באדם. ואולם, בגמרא מסכת נדה (מה:) למדו מפסוק זה שנתן הקב"ה בינה יתירה באישה יותר מבאיש, ונעשית גדולה שנה אחת קודם לאיש. ומשמע שדברי הגמרא במסכת שבת שיש בניין באדם הם רק אליבא דר' אליעזר, שמחייב את הגודלת והפוקסת חטאת, ולא קיי"ל כוותיה. ועיין בשו"ת אבני נזר (סי' רטו) שהביא סתירות אלו וכתב שדין זה שנוי במחלוקת בין הראשונים: רש"י (קז. ד"ה חייב) כתב גבי המפיס מורסא בשבת שחייב "משום בונה פתח או משום מתקן כלי", וכן בכתובות (ו: ד"ה חייב) פירש דחייב משום בונה, דאשכחן בניין בבעלי חיים דכתיב ויבן את הצלע. ולעומתו, הרמב"ם (פ"י הי"ד) כתב גבי עושה נקב בלול של תרנגולים שחייב משום בונה, ואילו גבי הפסת מורסא, שגם היא עניינה עשיית נקב, פסק (פ"י הי"ז) שחייב משום מכה בפטיש, משמע שלדעתו אין בניין באדם מדאורייתא [ועיין באבני נזר (שם) שתלה מחלוקתם במחלוקת אחרת, שרש"י הולך לשיטתו שאין בניין בכלים אפילו בעושה כל הכלי, ולדעתו על כורחך צריך לומר שדרשת הגמרא על פסוק 'ויבן את הצלע' באה ללמד שיש בניין בבעלי חיים ובבני אדם. ואילו הרמב"ם סובר שיש בניין בכלים בעושה כל הכלי, ולכן לדבריו צ"ל שאין בניין בבעלי חיים ושדרשת הגמרא באה ללמד שיש דרך בניין רק ביצירת האישה בשלמותה. אך יש להעיר שהדבר לא ברור כל כך שהרמב"ם סובר שיש איסור בניין בכלים בעושה כל הכלי בשלמותו, ולפי זה דברי האבני נזר אינם עולים יפה. וראה להלן עמוד 97 שנחלקו הפוסקים בדעת הרמב"ם בעניין זה]. ועיין בשו"ע (שכח, כח) שפסק את דברי הרמב"ם להלכה, ולכאורה משמע שלא סובר כדברי רש"י. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' כה אות א) שכתב דאף לסוברים שיש בניין באדם, זה רק כשבונה בגופו ומגופו דומיא דויבן את הצלע, אך בניין על ידי הוספת משהו חיצוני לגוף האדם, אין דרך בניין בכך לכולי עלמא, ושכן משמע בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' פא) שכתב ששן תותבת שנפלה בשבת אין איסור להחזירה למקומה. ע"ש.

9 בגמרא (לא:) מובא שלדעת ר' יוסי לא מתחייב הסותר אלא כשסותר על מנת לבנות במקומו, והקשו שם על זה מכך שהסתירה שבמשכן גופא הייתה שלא על מנת לבנות במקומו, ותירצו דשאני התם כיוון דכתיב על פי ה' יחנו, כסותר על מנת לבנות במקומו הוא. הרמב"ם (פ"י הט"ו) השמיט תנאי זה, אבל במקום אחר (פ"א הי"ח) כתב במפורש: כל המקלקל על מנת לתקן חייב. כיצד, הרי שסתר כדי לבנות במקומו ... חייב. ע"כ. ונחלקו האחרונים בזה הלכה למעשה: דעת ערוך השולחן (שיג סע' ו) ושו"ת חתם סופר (ח"ז סי' יב ד"ה ובמאי) היא שמכך שהשמיט הרמב"ם תנאי זה בהלכות בונה וסותר, מוכח דס"ל דלא בעינן על מנת לבנות במקומו כדי לחייב. ומאידך, דעת שו"ת אבני נזר (סי' קד אות ה) להקל כר' יוסי, ולדעתו הרמב"ם סמך על מה שכתב בפרק א.

בניין לשעה אם הוי בניין או לא

יש מהאחרונים[10] שלמדו מדברי הגמרא שבניין לשעה לא נחשב בניין. אבל רוב האחרונים[11] חלקו על זה ואסרו מהתורה בניין הנעשה לשעה (ואע"פ שאוהל ארעי איסורו רק מדרבנן, אין להשוות ביניהם כי אוהל ארעי קל מבניין לשעה[12]). ולכל הדעות, בניין שלא נעשה לקיום כלל,

10 שו"ת חתם סופר (סי' עב), תפארת ישראל (כלכלת שבת, בדיני אוהל). ואע"פ שמובא בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) מה בניין היה במשכן, שהיו נותנים קרשים על גבי אדנים, ופריך: ולאו לשעה היה, אמר רבי יוסי מתוך שהיו נוסעים וחונים עפ"י הדיבור, כמי שהיו חונים לעולם. אר"י ב"ר בון מכיוון שהבטיחן הקדוש ברוך הוא להכניסן לארץ, כמו שהוא לשעה. הדא אמרה בניין לשעה בניין. ע"כ. ומשמע מהגמרא שלר' יוסי בניין לשעה לא הוי בניין, ורק כיוון שהיו חונים ונוסעים על פי הדיבור נחשב המשכן כבניין קבע, ובלאו האי טעמא לא הוי בניין. אבל ר"י בר בון חולק עליו, וכך מסקנת הירושלמי דבניין לשעה הוי בניין. אבל מהבבלי נראה שאינו כך, שבגמרא שבת (לא:) בעניין מחלוקת ת"ק ור' יוסי אם בעינן בסותר על מנת לבנות במקומו או לא, דר' יוסי סבר דסותר על מנת לבנות שלא במקומו אינו נחשב סותר, הקשתה על זה הגמרא הרי במשכן לא הוה על מנת לבנות במקומו, ותירצה: דכיוון דכתיב על פי ה' יחנו כסותר על מנת לבנות במקומו דמי. ולמד מכאן בשו"ת חתם סופר (סי' עב) שמסקנת הבבלי אינה כירושלמי הנ"ל, ובניין לשעה לא הוי בניין. ובספר פתח הדביר הביא ראיה שבניין לשעה לא הוי בניין מהגמרא בערובין (נה:) אמר רב הונא יושבי צריפין אין מודדין להן אלא מפתח בתיהן. מתיב רב חסדא ויחנו על הירדן מבית הישמת, ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא והוי תלתא פרסי על תלתא פרסי, ותניא כשהן נפנין אין נפנין לא לפניהם ולא לצידיהן אלא לאחריהן [כלומר היו הולכים ג' פרסאות חוץ לענן כדי להיפנות. ואע"ג שבמדבר היו יושבי אוהלים שאינם קבועים, בכל זאת היו מהלכים את המחנה כד' אמות, ועיין פירש"י שם]. אמר ליה רבא דגלי מדבר קאמרת, כיוון דכתיב בהו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו כמאן דקביע להו דמי. ע"כ. ורואים גם מגמרא זו שאלמלא טעמא דעל פי ה' יחנו לא היה נחשב בניינם בניין קבע. ובשביתת השבת (מעשה חושב אות א) האריך בזה, והביא את דברי החת"ס ופתה"ד ודחה ראיותיהם, דדברי הגמרא בשבת לא נאמרו אלא לעניין סותר על מנת לבנות במקומו ולא לעניין בניין לשעה. וכן יש לדחות את הגמרא בערובין, שלימדה רק שחניית הארעי של דגלי מדבר נחשבת קבע, אבל לא לומר שבניין לשעה לא הוי בניין. ובשביתת השבת שם חשב להביא ראיה מהבבלי שבניין לשעה הוי בניין מכך שבגמרא (שבת עד:) מובא: קשירה במשכן היכי הואי, אמר רבא שכן קושרין ביתדות אהלים, והקשתה על זה דקושר על מנת להתיר הוא. ומשמע שפשוט לגמרא שהקמת המשכן הייתה רק לשעה, ובכל זאת למדו ממנו מלאכות בונה וסותר. אבל אח"כ חזר וכתב שלשיטת החת"ס וסיעתו יש לחלק, שבאמת המשכן היה נחשב קבוע וכנ"ל, ורק הקשירה ביתדות האוהלים לא הייתה נחשבת מלאכה כיוון שהיא על מנת להתיר, שהרי בקושר תלוי החיוב אם הוא על דעת להתקיים.

11 שביתת השבת הנ"ל, וציין לישועות יעקב (סי' שיד) שכתב כן. וכן כתבו אור שמח (פ"י הי"ב), תהלה לדוד (שטו סקט"ז). והביאו ראיה מתוספות (צה. ד"ה הרודה).

12 כן כתב בשבה"ש שם. וכתב שאע"ג שבביצה (לב:) מובא בעניין הצבת אבנים של בית הכיסא שבניין עראי לא אסרה התורה וגזרו רבנן וכו' ומשום כבודו לא גזרו, ומשמע שהוא מדרבנן בלבד, יש לדחות ששם הבנין מצד עצמו נחשב עראי בשל אכותו ולא רק מצד משך קיומו.

מותר לבנותו ולסותרו בשבת[13], אף שהבניין עצמו אינו רעוע, מכיוון שהעושה אותו מתכוון לפרקו בשבת[14].

13 זה נלמד מהיתרו של התרומת הדשן (סי' סה) לסתור סתימת פי התנור המטויח בטיט, והובא להלכה בשו"ע (שיד, י. רנט, ז). ואע"ג שהרמ"א (רנט שם) החמיר היכא דאפשר על ידי גוי או קטן, זה רק לכתחילה כאשר מתאפשר הדבר. וכן כתב הגר"ז (שיג סע' כא). וכתבו הפני יהושוע (שבת צה ובביצה יב) והמהרש"ם (סי' תקט) שאף הירושלמי מודה בזה. והביא כל זאת הגרש"ז (שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' י אות ו), והוסיף שכמו כן לעניין תיקון מנא, מבואר בתהלה לדוד (שיז סוף אות ב ובאות ו) שתיקון כלי לשעה לאו כלום הוא, וכן באופן זה שנסתר הכלי מאליו בו ביום לא נחשב כלל תיקון. וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פט"ז הערה נז) בשם הגרש"ז שבניין שלא נעשה לקיום כלל, לא גזרו בו רבנן, ושלכן התירו פריסת טלית על ידי אדם מעל אדם אחר אפילו שמתכוון להגן מפני הגשם, ושמטעם זה יש להתיר לילדים לשחק באבני פלא (-לגו). וע"ע שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' כז) שהתיר מטעם זה הרכבת מזרק חד פעמי עבור חולה שאין בו סכנה. וכן התיר הגרע"י (שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' נה, חזון עובדיה שבת ה' עמ' רצב) מטעמים אלו לשחק באבני פלא [וכתב השש"כ שאם צריך לחבר את החלקים בברגים או לתוקעם זה בזה היטב – אסור, וכבמטה של פרקים (בשו"ע שיג, ו). אבל אחרי זה (שם הערה נט) חזר והסתפק להתיר אף על ידי בורג, משום שרגילים לסגור ולפתוח תמיד, וככסויי כלים (וכמש"כ מ"ב שיג סקמ"ה)]. והגרע"י (יחו"ד שם) הביא בשם שו"ת גדולת מרדכי (סי' י) שמה שהוצרך התרומת הדשן לתת טעם לדבריו – לפי שלא נעשה לקיום כלל, זהו משום שהחיבור שדן בו היה בקרקע, שיש בו דין בניין וסתירה, אבל בכלים, שאין בהם דין בניין וסתירה כלל, אפילו שעשוי להתקיים זמן מה, כל שעשוי לסותרו, אינו חיבור, ולא נחשב סותר דבר מחיבורו ע"ש. והביא דברי הגדולת מרדכי הנ"ל גם בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' לא) בסוף תשובתו. ועיין בתשובת הציץ אליעזר (ח"ו סי' ו אות יג) שהתיר, ע"פ המובא כאן, דיבור לתוך מכונת שמיעה, ושאין לחשוש בזה משום בניין וסתירה, דבניין לרגע קט אינו נחשב בניין.

14 כן כתב הגר"ז (שיג סע' כ), והביא דבריו בשו"ת יחוה דעת (ח"ב סי' נו) והתיר לחבר המחט עם המזרק בעבור חולה שאין בו סכנה שצריך זריקה. והוסיף שם שההיתר הוא אף אם לא היה המזרק שם מתחילה (שלכאורה בזה היה לנו לאסור כשם שאסר השו"ע שמ, ח נתינת מוכין חדשים לתוך הכסת משום מכה בפטיש), שמכיוון שהמזרק מוכנס על מנת להסירו ולהשליכו אחר הזריקה, אין בזה משום תיקון כלי כלל. וחזר על דבריו גם בהליכות עולם (ח"ד עמ' רמה). וע"פ הגר"ז הנ"ל כתבו להתיר גם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' כז) ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' מו). וע"ע ציץ אליעזר (חי"ג סי' לא).

דיני בונה וסותר בקרקע

שיג, א-ה וסעיף י

פתיחה לדיני בונה וסותר בקרקע

להבנת סוגיה זו, נציין שיש ג' חלוקות עיקריות בדברים המחוברים לקרקע או לדבר המחובר לקרקע או לדבר שכובדו מעל מ' סאה, שדינו כקרקע:

חלוקה א

דבר המיועד להיות מחובר בקביעות לקרקע או צמוד אליה, או שהוא מיועד לחיבור לדבר המחובר לקרקע ומשמש לו ומשלימו והוא כחלק ממנו, אסור להניחו במקום המיועד לכך, והרי זה בכלל איסור בונה, ואם מסלקו הרי זה בכלל איסור סותר.

חלוקה ב

דבר המיועד להיות מחובר בקביעות לדבר המחובר לקרקע, אך אינו משמש לו ומשלימו אלא הוא דבר נפרד, שחשיבותו בפני עצמו, אזי אם חיבורו נעשה בהידוק ובחוזק אסור לחברו או לפרקו, אבל אם חיבורו נעשה ברפיון (שאין קפידא אם מתנענע במקום חיבורו) ובקלות (בלא גבורה ואומנות), לדברי הרמ"א (שטו, א) ומג"א ושאר הפוסקים (שם) אין בזה איסור כלל, ולדברי החזון איש (סימן נב סקי"ג) גם בזה יש איסור בונה וסותר, אלא אם עשוי לפי שעה, או שדרכו לפרקו ולהחזירו תדיר.

דוגמאות לחלוקה זו: תליית וילון או פרוכת, החזרת מוט של וילון או פרוכת למקומו וכן התקנת מוט המשמש לתלות עליו מגבות.

חלוקה ג

דבר שאינו עשוי להיות מחובר לקרקע בקביעות, אלא עשוי לפרקו ולהחזירו תדיר, או מונח שם רק לזמן מסוים, אין בו איסור בונה וסותר מן התורה, אך עדיין אסור מדרבנן משום מיחזי כבונה וסותר. ואם מחברו בחיבור גמור (במסמרים או ברגים או דבק או בהידוק חזק

מאד), אזי יש בו איסור בונה מדרבנן, וכשסותרו עובר על איסור סותר מדרבנן. לכן אין להשתמש בו אלא אם ניכר עליו שעשוי להניחו לפי שעה[15], או שעשוי לפרקו ולהחזירו תדיר, ואינו כרוך במעשה הידוק בכוח ובגבורה, ואז גם אם בפועל אינו מפרקו אלא לאחר זמן רב לית לן בה.

שיג, א-ב

א. סתימת חור בחלון

זה השולחן

פקק החלון, כגון: לוח, או שאר כל דבר שסותמין בו החלון, יכולים לסתמו אפילו אם אינו קשור ולא אמרינן דהוי כמוסיף על הבנין ... וקנה שהתקינו להיות נועל בו, א"צ שיקשרנו בדלת ... ונגר שהוא יתד שנועלים בו ותוחבין אותו באסקופה למטה ודומה טפי לבנין, לא סגי בהכי, ואין נועלים בו אא"כ יהא קשור. וכיצד יהא קשור, אם יש בראשו גלוסטרא, דהיינו שהוא עב באחד מהראשים וראוי לכתוש בו שדומה לכלי, סגי אפילו אם קשור בחבל דק שאינו ראוי להיות ניטל בו, ואפילו אם אינו קשור בדלת עצמו אלא בבריח הדלת, ואפילו אם החבל ארוך ואינו תלוי כלל באויר אלא כולו מונח בארץ; ואם אין בראשו גלוסטרא, אם הוא קשור בדלת עצמה, סגי אפילו בחבל דק שאינו ראוי לינטל בו, ואפילו כולו מונח בארץ; ואם אינו קשור בדלת אלא בבריח, צריך שיהא הקשר אמיץ שיהא ראוי לינטל בו, ואפילו הכי אין צריך שיהא תלוי אלא אפילו כולו מונח בארץ, מותר, שאין אסור אלא כששומטו ומניחו בקרן זוית.

כל נגר שאמרנו, מיירי שהאסקופה גבוה וכשנועץ אותו במפתן אינו נוקב בארץ, אבל אם נפחתה האסקופה, בענין שכשמכניס

15 מקור לחילוקים אלו: כך מתבאר והולך בסימן שיג, ובעקבות זה חילק כך הפס"ת (סק"ד). עוד עיין רש"י (ערובין לה. ד"ה ובעי) שכתב שבפתיחת דלת בעלמא אין איסור סותר אפילו בקרקע, ואסור רק מדרבנן דמיחזי כבונה. וביאר התרומת הדשן (סי' סה) שזהו דווקא בעשוי לקיום זמן מה, אבל אם נעשה הדבר רק לפי שעה ולסתור למחר, מותר. והובא בשו"ע (שיד, י).

הנגר בחור נוקב תחתיו בארץ, הוי בנין (ביאור הלכה ד"ה הוי – בגמרא איתא משום דמחזי כבונה) **ואסור לנעול בו** (מ"ב סקכ"ב – ואם מתחלה עשה נקב בקרקע מקום שהנגר יהיה ראשו שם, ואינו מוסיף נקב בארץ, אין איסור).

סביב לשולחנך

דין פקק החלון, קנה, נגר, ושאר הדברים המובאים בשו"ע כאן, מקורם בגמרא שבת (קכה:-קכז:), ובערובין (קב.).

המשותף לכל הנזכרים כאן הוא שנועדו לסתום את הנקב, והדיון הוא כיצד לעשות זאת באופן שלא יהיה חשש דמחזי כבונה[16]. והכלל הוא: ככל שפעולת ההתקנה דומה יותר לדרך בניין, הצריכו מעשה גדול יותר להראות שאינו כבונה, וכפי שיפורט להלן:

א. פקק החלון - לא דמי לבניין כיוון שדרכו לפתוח ולסגור תמיד (מ"ב סק"ב). ואפילו שדרך לבטלו לפעמים, ומסיבה זו הצריכו באמת שיחשוב עליו מע"ש (מ"ב סק"ג) אך לא הצריכו שיתקנו לכך, כי אזלינן בתר עיקר שימושו והוא שדרכו לסגור ולפתוח תמיד. אך אם אינו עומד לפתוח אלא לעתים רחוקות, אסור, שהוא כמוסיף על אהל קבוע (ביה"ל ד"ה ולא בשם מג"א סק"ז).

ב. קנה - קנה שהתקינו להיות נועל בו, אין צריך שיקשרנו בדלת, ומ"מ דמי לבנין יותר מפקק החלון ולא סגי במחשבה שיחשוב עליו מאתמול, אלא צריך שיתקננו לכך (לשון השו"ע הנ"ל). והסיבה שהצריכו שיתקנו לכך היא שעל ידי שמתקנו לכך וממילא יש עליו תורת כלי, יוצא מתורת בניין (מ"ב סק"ו).

ג. נגר - שהוא יתד שנועלים בו ותוחבין אותו באסקופה למטה ודומה טפי לבנין, לא סגי בהכי, ואין נועלים בו אלא אם יהא קשור[17]. אבל אין צריך שיהא תלוי, אלא אפילו כולו מונח בארץ, מותר, שאין אסור אלא כששומטו ומניחו בקרן זוית (שו"ע הנ"ל). ואם הנגר עושה חור בקרקע שתחתיו, פסק בשו"ע סע' ב, ע"פ הגמרא ערובין (קב.), שאין לנעול בו אפילו אם יש בראשו גלוסטרא והוא קשור (מ"ב סק"כ. ובביה"ל ד"ה כל ציין לגר"א שדייק מהרי"ף שמקל ביש לו גלוסטרא). אבל אם עשה לו בית אחיזה, לדעת הב"י מותר ולגר"א אסור (ע' מ"ב סקכ"א). וכן יש היתר אם עשה חלל בקרקע באופן שאין הנגר עושה נקב, ומסיבה זו מותר לסגור את השערים באופן שנכנס הנגר בתוך החומה (מ"ב סקכ"ב בשם ט"ז).

ד. דבר שאין דרך לבטלו לעולם - אלא מונח לפי שעה, כגון בגד וכיוצא בזה, מותר לסתום אפילו לא הייתה דעתו עליו מע"ש (מ"ב סק"ג בשם ח"א).

זר זהב סביב

מ"ב (סקכ"א) - ואם עשה לו בית יד, מוכח שכלי הוא ותו לא מחזי כבונה, דאין דרך לשקע כלי בבנין לבטלו שם, וכיון שעשה בו מעשה לעשותו כלי מותר, אפילו שאינו קשור, כן כתב הבית יוסף והביא ראיה מן הרי"ף. והגר"א כתב שלרש"י והטור לא מצינו היתר בנקמז, דהיינו נפחתה האסקופה, אפילו על ידי עשיית בית יד.

16 וכן משום חשש בונה דאו', אליבא דרש"י בדין נגר. חששות אלו הן אפילו אם חשב עליו מע"ש אלא שלא קשר אותו, עיין ביאור הלכה (ד"ה יהא קשור).

17 לשון השו"ע הנ"ל. וע"ש שיש חילוק בין אם יש עליו גלוסטרא, שאז הוא ראוי לכתוש בו ודמי טפי לכלי, ובין אם אין לו גלוסטרא. ובביאור הלכה (ד"ה אם) הביא שלדעת רוב הפוסקים מדובר שהייתה עליו גלוסטרא ממילא, אבל אם הוא עצמו עשה לו גלוסטרא לראשו, אין צריך אפילו לקשור.

שיג, ג-ה

ב. חיבור דברים לבניין

זה השולחן

שו"ע שיג, ג חיבור דלת לבניין כדי לנעול הבית

רחבה שאחורי הבתים שאין נכנסים ויוצאים בה תדיר, אם עשה דלת לפתחה או שתולה בה מחצלת של קנים, וכן פרצה שגדרה בקוצים כעין דלת, אם יש להם ציר, או אפילו אין להם עתה ציר אלא שהיה להם ציר, נועלים בהם אפילו הם נגררים בארץ, רק שקשרם ותלאם לנעול בהם (מ"ב סקכ"ט – לרמ"א יש להקל אפילו אם אינו קשור, כל שיש לה אסקופה מלמעלה. ויש להקל בזה); ולא חשיב כבונה, שניכר בהם שהוא דלת כיון שהיה להם ציר. הגה: וכל שכן אם יש להם ציר עדיין; ובלבד שלא יחזיר הציר למקומו, כדרך שיתבאר לקמן סי' תקי"ט. אבל אם אין להם ציר ולא היה להם ציר, אין נועלים בהם אא"כ היו גבוהים מן הארץ; ופתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר נועלים בו, אפילו לא היה לו ציר מעולם והוא נגרר.

סביב לשולחנך

כל הנ"ל מובא במשנה וגמרא ערובין (קא.), חוץ ממה שנכתב בסוף הסעיף שפתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר נועלים בו אפילו לא היה לו ציר, שזה לקוח מהרא"ש (ערובין פ"י סי' טו) בשם הראב"ד, ובב"י כתב דלא משמע כן מרש"י. למעשה, בשו"ע סתם להיתר כרא"ש.

יסוד העניין הוא שיש ג' חלוקות בחיבור לבניין, וכמו שנתבאר לעיל, בפתיחה לדיני בונה וסותר בקרקע: א. דבר הנתון שם בתמידות – אסור מדאו' לחברו משום בונה; ב. דבר שאין מכניסים ומוציאים אותו תדיר – אסור מדרבנן לחבר אותו משום מיחזי כבונה, אלא אם יש הוכחה שהוא לא ניתן שם לתמידות (ולכן דלת שיש לה צירים או שהיו לה צירים, או שהיא קשורה ותלויה וגבוהה מן הארץ אפילו כמלוא נימא[18], מותר לחברה); ג. דבר העשוי להכניס ולהוציא תדיר – מותר.

ולגבי הגדרת דבר העשוי להתחבר ולהתפרק תדיר, כתב בביאור הלכה (ד"ה שאין) בשם תורת שבת שפתח העשוי להיכנס בו בפחות מל' ימים הוי כפתח העשוי להכניס ולהוציא תדיר[19].

—

18 כן מובא בגמרא, והובאה במ"ב סקכ"ז. ובב"י דחה גרסה בטור שכתוב בה ג' טפחים [אומנם עיין במאירי ובדרישה (סק"ג) שיש שגרסו כך]. אבל עם זאת, חובה שתהיה הדלת קשורה ותלויה, שאם לא כן מיחזי כבונה, וכן כתבנו למעלה (ע' מ"ב סקכ"ז. ובביאור הלכה ד"ה גבוהים דחה דעת הנשמת אדם כלל לט שהקל בגבוהה מן הארץ אע"פ שאינה קשורה כלל).

19 צ"ע אם הגדרה זו נקבעה בעניין פתחים דייקא או שמא אף לשאר דברים.

זה השולחן

שו"ע שיג, ד
דלת אלמנה

דלת העשוי מלוח אחד או שאין לה אסקופה התחתונה, וכשפותחים שומטין אותה ועוקרים אותה, אין נועלים בה אפילו יש לה ציר (מ"ב סקל"א – בפתח העשוי להכניס ולהוציא תדיר יש להקל אפילו אם מתקיים בו רק תנאי אחד בלבד, דהיינו שהוא מלוח אחד אבל יש לו אסקופה, או שאינו מלוח אחד אבל אין לו אסקופה). הגה: אבל דלת העשויה מקרשים הרבה, שרי אע"פ ששומטים אותה כשפותחה, אם יש לה אסקופה; וה"ה במקום שנועלים בקרשים הרבה ויש חקיקה למעלה ולמטה שמכניס בהם הקרשים, שדינם כדלת הואיל ואינן לוח אחד בכל הדלת.

סביב לשולחנך

גם זה בערובין (שם), ודלת זו שכותב עליה השו"ע נקראת שם 'דלת אלמנה'. ופסק השו"ע כטור, שלא התיר אלא אם התקיימו ב' תנאים, דהיינו שאינה מלוח אחד (הוא הנקרא בגמרא שם 'חד שיפא') וגם שיש לה אסקופא התחתונה (והיא הנקראת שם בגמרא 'גשמא'), ואילו הרמב"ם (פכ"ו ה"ט) פסק כב' התנאים הנ"ל להקל, ולדעתו אפילו אם רק אחד מהם קיים, מותר לנעול בדלת זו. המ"ב (סקל"א) כתב, ע"פ האחרונים, להקל כהרמב"ם בפתח שעשוי להכניס ולהוציא תדיר.

זר זהב סביב

מ"ב (סקל"ב) – אם הייתה הדלת קשורה ותלויה – יש להקל אפילו אם נגררת בארץ.

טעם הדבר הוא: כשהדלת קשורה דינה כפתח העשוי להכניס ולהוציא תדיר, שלמדנו בסע' ג שמותר לנעול בפתח כזה אפילו אם הוא נגרר.

וכך דייק הגר"א מהרי"ף. אומנם בשעה"צ (סקכ"ג) העיר שלגרסתנו אפשר שגם זה אסור. ונראה שמחלוקתם היא אם כל דיני הדלת הנזכרים בסע' ג נכונים גם לדלת אלמנה דסע' ד, או שמא נשתנה דינה.

—

זה השולחן

שו"ע שיג, ה
דלת שנתפרקה

שידה תיבה ומגדל שפתחיהן מן הצד ויש להם שני צירים אחד למעלה ואחד למטה, אם יצא התחתון כולו ממקומו, אסור להחזירו שמא יתקע; אבל אם יצא מקצתו, דוחקו עד שמחזירו למקומו, כיון שהעליון נשאר במקומו בקל יכול להחזיר התחתון; אבל כשיצא העליון, אסור אפילו לדוחקו ולהחזירו למקומו.

סביב לשולחנך

גם זה בערובין (קב:).

ג. זריית דברים בחצר שנתקלקלה במי גשמים

זה השולחן

שו"ע שיג, י חצר שנתקלקלה במימי גשמים, יכול לזרות בה תבן ולא חשיב כמוסיף על הבנין, ובלבד שישנה – שלא יזרה לא בסל ולא בקופה אלא בשולי הקופה, שיהפכנה ויביא תבן על שוליה, דהיינו על ידי שינוי; אבל ביד, אסור.

סביב לשולחנך

מימרא דרבא בערובין (קד.). והטעם שהצריכו שישנה הוא משום שלא יעשה כדרך חול (רש"י שם ד"ה לא בסל).

זר זהב סביב

כתב המ"ב (סקנ"ה) שהתירו לזרות דווקא תבן משום דלא מבטל ליה התם, דחזי למאכל בהמה או לטיט. אבל דבר דמבטל ליה התם, כמו טיט וחול וצרורות, אסור, כיוון שיש בזה משום השווית גומות. ודווקא בזה שבא לתקן החצר אסור, דדמי לבניין, אבל בעניין אחר, כגון לפזר חול בבית לכסות הרוק מותר, כיוון שאינו מכוון לבניין. והוסיף הפסקי תשובות (סקט"ו) שלפי זה אסור לפזר חול או עפר על שלולית מים או כתם שמן או שכבת קרח שברחוב ובחצר ובכל מקום בקרקע. אבל אם יהיה נזק גופני לרבים, התירו חכמים לעבור על איסור מדבריהם (כשאין אפשרות אחרת) כדי לסלק את הנזק, ולכתחילה יעשה על ידי נוכרי או בשינוי.

חיבור ותקיעה של חלקי כלים וגזירת שמא יתקע

שיג, ו-ט

ד. חיבור כלים מתפרקים

זה השולחן

שו"ע שיג, ו

מטה של פרקים אסור להחזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת; ואם היא (דרכה להיות) רפויה, מותר לכתחילה (ובלבד שלא יהדק). וכוס של פרקים, מותר לפרקו ולהחזירו בשבת. ויש מי שאומר שדין הכוס כדין המטה (מ"ב סקמ"ו – ולכתחילה יש להחמיר כדעה זו, ולצורך שבת יש להקל). הגה: ואם דרכו להיות מהודק, אף על גב דעכשיו רפוי, אסור.

סביב לשולחנך

דין מיטה של פרקים והחילוקים השונים המובאים בשו"ע הינם מהגמרא שבת (מז.). מעיון בדברי הגמרא שם והראשונים עולה שישנם ד' חילוקים בחיבור כלים שונים:

א. תקיעה – אסורה מהתורה, וחיובה משום מכה בפטיש (רש"י ד"ה חייב) או אף משום בונה (רמב"ן, ר"ן. ולקמן יתבאר שזה לדעת הסוברים שיש בניין וסתירה אף בכלים במצבים מסוימים).

ב. חיבור בחוזקה – אסור מדרבנן שמא יתקע. ועיין להלן לגבי הברגה.

ג. חיבור רפוי – בגמרא (שם) מבואר שלת"ק אסור מדרבנן, ולרשב"ג מותר, ונפסקה שם הלכה כרשב"ג, וכן נפסק בראשונים ובשו"ע (שיג, ו). והגדרת רפוי, הוכיח הב"י מהראשונים שדווקא אם דרכו של הכלי להיות רפוי מותר, אבל אם דרכו להיות מהודק אסור. וכן כתב הכל בו (סי' לא כז.) בשם הראב"ד, וכן כתב הרמ"א להלכה[20]. וכתב הרב המגיד (פכ"ו הי"א) בשם הרשב"א (עבודת הקודש, בית מועד ש"ג ריש סי' ג) דרפוי ואינו רפוי (כלומר שאינו רפוי אבל גם אינו מהודק ממש) נמי אסור. והביאו המ"ב (סקמ"ג).

ד. דבר שאין הדרך להדקו כל כך - כתב הטור: ראיתי כתוב על שם הר"ם מרוטנבורג דהוא הדין כוס של פרקים אסור להחזירו אלא אם יהא רפוי, ונראה דכוס אין דרך להדקו כל כך ושרי בכל ענין. עכ"ל.

---

20 הנה בהגדרת 'רפוי', הביא הביאור הלכה (ד"ה דרכה) בשם המג"א לדעת הכלבו דהיינו שאינו מקפיד אם יתנועע בתוך החור, דאין לגזור אלא בדבר שצריך להיות מעמידו בדוחק. ואילו לסמ"ג, הגזרה היא דווקא בדבר שצריך גבורה ואומנות. ונפק"מ ביניהם בדבר המונח בדוחק אך ללא צורך בגבורה ואמנות. ועוד עיין הערה 29.

ובשאלה אם הולכים בזה אחר העולם או אחר האדם, עיין ביאור הלכה (שח סע' טז ד"ה גם) דמהמג"א משמע שהוא תלוי באדם עצמו, ולכן כתב בעניין ספסל שנשמטה אחת מירכותיו דמי שדרך הרגל לעולם להיות רפוי אצלו מותר להחזירו. אבל לדעת הט"ז וב"י הולכים אחר העולם.

להלכה, בשו"ע פסק כטור, וציין למהר"ם בתור יש מי שאומר. ובמ"ב (סקמ"ו) פסק שלכתחילה יש להחמיר כמהר"ם, אך לצורך שבת יש לפסוק כדעת הטור. אבל נחלקו האחרונים בהבנת מחלוקת הטור ומהר"ם:

לדעת ט"ז (סק"ז), מהר"ם סובר שדין הכוס הוא כדבר שדרך להדקו ולכן אסור להחזירה אפילו רפוי, שמא יתקע. ואילו הטור סובר שמותר להחזירו רפוי כיוון שאין הדרך להדקה כל כך בחוזק שיהיה נחשב כתקיעה, על כן אין לחוש שמא יתקע. והמ"ב (סקמ"ה) נקט פירוש זה.

והגר"ז (סכ"א) סובר שלטור מותר אף להחזירו ולהדקו קצת, ואין חוששים שמא יתקע בחוזק לפי שאין דרך הכוס כלל להדקו כל כך בחוזק עד שיתחייב עליו משום בונה. הנפק"מ בין הפירושים בדברי הטור היא שלט"ז מותר להניחו רפוי בלבד, ואילו לגר"ז מותר אף להדק קצת (ולדבריו מיושבת לשון הטור שכתב דשרי בכל עניין. ובאמת שבשעה"צ סק"ל העיר דצ"ע כיצד תיכון לשון הטור לפירוש הט"ז).

אבל לחזון איש (סי' נ אות י) שיטה אחרת בהבנת הראשונים, ועל פי שיטתו כתב שאין להחמיר אלא בדבר שדרכו לתקוע והוא מניחו מהודק, אבל אם דרכו לתקוע והוא מניחו רפוי, או אין דרכו לתקוע והוא מניחו מהודק – מותר. ועיין שו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' לב) שדחה דברי החזו"א והוכיח שדעת יתר הפוסקים היא כדברי הב"י ורמ"א.

זר זהב סביב

הרכבת מיטות

מיטת תינוק, אסור להרכיבה או לפרקה בשבת. וכן מיטת שדה, שמותחים את הבד שלה על ידי תקיעת יתדותיו בקצוותיו – אסור לפתחה.

כן כתב שמירת שבת כהלכתה (פכ"ד הלכה כה).

ה. הברגה ודין חיבור בחוזקה ללא תקיעה

זר זהב סביב

המשנה ברורה כתב שאסור לחבר חלקי כוסות על ידי הברגה. ודנו הפוסקים אם ניתן להקל להבריגם באופן רפוי.

דברי המ"ב (סקמ"ה) הם ע"פ המג"א (סקי"ב) שכתב כן.

בשעה"צ (סקל"ב) דן בחומרת איסור הברגה וכתב שלט"ז (סק"ז) הברגה אסורה מדרבנן, ולפי זה אם מניחה רפויה יש להקל, לדעת הטור, ואילו למג"א (סקי"ב) איסורה דאו'. והביא בשם המאמר מרדכי (סקי"א) שמעיקר הדין הלכה כט"ז אלא שלמעשה אין להקל. ואולם דעת הגרע"י (מובא בילקו"י שיד הערה ז) להקל בהברגה באופן רפוי. יסוד מחלוקת הפוסקים הנזכרים, הוא אם דברי הגמרא ש'התוקע' חייב חטאת היינו דווקא בדרך תקיעה בפטיש או שמא גם בכל חיבור שהוא מתחבר ומתאחד ממש. ונפקא מינה, אם תוחב דבר לתוך נקב שבדבר אחר, או שמחבר בהברגה, האם אמרינן שזהו תוקע מהתורה או שמא המחובר לחברו אינו אסור מהתורה[21] אפילו אם מחובר בחוזקה כגון על ידי הברגה, כל זמן שאינו

21 כך ביאר המאמר מרדכי, ודיונו נסוב על כלי שמתפרק ומתחבר על ידי הברגה. והנה משעה"צ משמע שלסוברים שבכלי מתברג איסורו רק מדרבנן, גם הברגה ממש איסורה דרבנן. ולכאורה צ"ע, הרי אדרבה, עיקר חילוקו הוא אם הדבר מתאחד ומתחבר לגמרי או שמא אינו אלא מונח שם בחוזקה, וממילא בהברגה שמתאחד לגמרי יהיה אסור מדאו' לדעתו.

עושה בדרך תקיעה כנ"ל[22]. להלכה, הגר"ע, כאמור, מיקל בהברגה כל זמן שאינו תוקע, ואילו מהמ"ב (סקמ"ה) משמע שנוטה להחמיר, דמחשיב שם (בנוקטו לשון הטור, עי"ש) הידוק בחוזק כתוקע ממש. אומנם, מלבד דעת הגרע"י הנ"ל, מצאנו עוד מאחרוני זמננו שצירפו את הסברה הנ"ל להקל (ע' שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' לב בסופו. ועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' כז בדיון ארוך אם הידוק הוא כתקיעה).

ו. כלים המתפרקים ומתחברים בתדירות

זר זהב סביב

כיסויי כלים, והרכבה המאפשרת שימוש בכלי

כתבו גדולי האחרונים (הט"ז סק"ז, מג"א סקי"ב) שמותר לכסות כלים בשבת, אפילו בכיסויים העשויים בהברגה, כיוון שאינם עשויים להשאירם כך אלא לפותחם ולסוגרם תמיד. וכן פסק המשנה ברורה (סקמ"ה). אבל נחלקו הפוסקים באלו תנאים נאמר כלל זה:

לדעת החזון איש (סי' נ סק"ט ד"ה והא דכתבו הט"ז) לא התירו אלא כשהדבר המתפרק אינו חלק מהכלי אלא הוא נפרד ממנו, ככיסוי שלו וכדומה, אבל הרכבה שמאפשרת את השימוש בכלי אסורה[23]. אך מהערוך השולחן (שיג סע' לא) מוכח שמתיר אפילו כשהחלק המתפרק הוא חלק מהכלי ובהרכבתו מוכן הכלי לשימוש, בתנאי שכך הוא דרך תשמישו בפירוק והרכבה. וכך הסכימו להקל הרבה מאחרוני זמננו, ובתנאי שלא צריכים אומן להחזירו ולפרקו[24].

הסוברים להקל אף בהרכבה היוצרת כלי: הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ג סי' כא אות ז וח"ד סי' לב אות יא), וכך מוכח מביאור הלכה (תקיד סע' ב ד"ה בנר אחד). ועיין גם בבא"ח (ש"ב ויקהל אות ה) שמתיר הרכבת קומקום מתפרק, ונראה שסובר כנ"ל. וכך סוברים גם כל הפוסקים המתירים להגביה ולהנמיך הסטנדר, שיתבאר דינו להלן.

אבל עשיית כלי גמור, אף אם נעשה לסתירה ובנייה תדירה, אסורה משום בונה ומשום מכה בפטיש.

דדווקא בכיסויי כלים וכיוצא בהם התירו, כי אינו עושה דבר בכלי עצמו או בכיסוי מלבד ההברגה או התקיעה, מה שאין כן ביצירת כלי מחדש. כן כתב הרב יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה ח"ב סי' לה), ומטעם זה אסר לפתוח ולסגור בשבת את חוט הברזל המצופה פלסטיק שסוגר שקיות לחם פרוס, כי בסגירתו יוצר טבעת ובפתיחתו סותר אותה. אך הוסיף שלנתק את אותו חוט מותר.

—

22 ונראה שהפוסקים הנ"ל אף יפרשו את דברי הגמרא באופן שונה: לסוברים שגדר הבניין הוא בכך שנתאחדו יחד שני החלקים, נמצא שרפוי אינו עניין של חוזק ורפיון גרידא אלא עניינו היות החלקים השונים נפרדים לעצמם. ואילו לסוברים שרפוי עניינו שאינו מונח בחוזקה, יש לפרש רפוי כפשוטו. ונראה שבזה נחלקו הכלבו והסמ"ג המובאים בביאור הלכה (שיג, ו ד"ה דרכה). ועיין שו"ת יביע אומר (ח"ג סי' כא אות ז) ודו"ק.

23 וכגון קנה של סיידין ומטה של טרסיים, שאסור להרכיבם. ולפי זה אין ראיה מהט"ז ומג"א, שכן הם דיברו רק בכיסויי הכלים.

24 כן כתב ביבי"א שם לחלק בין נידון דידן לקנה של סיידין.

זר זהב סביב

הגבהת והנמכת הסטנדר

רוב הפוסקים מתירים להגביה ולהנמיך סטנדר על ידי חיזוק הברגים והרפייתם. טעמם הוא שהרי הכלי כבר עשוי בשלמות גם קודם שינוי המצבים שלו, ולכן דינו כדלת או חלון שנתונים כבר בצירים שלהם, שמותר לפותחם ולסוגרם[25]. אך יש שהחמירו בדין הסטנדר, כי לדעתם פעמים רבות נעשית הברגה זו לקיום.

המתירים להגביה ולהנמיך הסטנדר: שו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' לב), חזון עובדיה (ח"ה עמ' רצא), ילקוט יוסף (שיד הלכה ב), שמירת שבת כהלכתה (פכ"ג הלכה נ).

ומה שנזכר שיש מחמירים בפתיחת סטנדר, כן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' לח), וכך סובר הגר"מ אליהו (שו"ת מאמר מרדכי ח"ד סי' סב). וכן יש לציין שהשמירת שבת כהלכתה (פכ"ח הלכה נ) אסר להפוך עגלת תינוק לעגלת טיול או לחבר מושב לעגלת תינוק, ולכאורה הוא מטעם הנ"ל. ואע"ג שהתיר פתיחת סטנדר, י"ל שהוא נעשה לפתיחה וסגירה בתדירות טפי מעגלה, וכמו שציין זאת בעצמו שם.

—

זר זהב סביב

פתיחת קוד סודי בשבת

יש אוסרים לפתוח דלת או תיק שיש להם מנעול עם קוד סודי, אבל רוב האחרונים מתירים.

הגר"מ אליהו (שו"ת מאמר מרדכי (ח"ד סי' סב) אסר זאת ע"פ דברי הבא"ח (ויקהל ש"ש סעי' ד), ודימה זאת לדבר שדרכו להיות מהודק ושמקפידים שיהיה מהודק. אך לעומתו, בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' מד) התיר, ודימה זאת לדבר שדרכו לסגרו ולפתחו תדיר, וציין לערוך השולחן ועוד פוסקים שהתירו לחברו גם אם עושה כלי גמור. ונראה שרוב האחרונים יודו לדבריו, מלבד החזו"א שאסר כל פתיחה וסגירה שגורמת להרכבת הכלי, כמו שנזכר כל זה לעיל.

סעיפים ז-ח

ז. סמיכת כלי שנשמט ממנו חלק והחזרת אותו חלק למקומו

זה השולחן

שו"ע שיג, ז כשאי אפשר לכלי לעמוד בלי סמיכה

קורה שנשברה, מותר לסמכה בארוכות המטה שהם כלי, לא כדי שתעלה, דאם כן הוי ליה בונה, אלא כדי שלא תרד יותר; והוא שיהיו רפויים, שיכול ליטלם כשירצה, אבל אם מהדקם שם אסור.

סביב לשולחנך

מקור דין זה במשנה שבת (קנא:), וכפי שביארה הגמרא (שבת מג.) שהיתר סמיכת הקורה הוא רק אם המיטה רפויה, שאם לא כן אסור הדבר משום מבטל כלי מהיכנו, שהרי לא יוכל ליטול המיטה משם עוד בשבת.

25 עיין בדברי הגרש"ז (מובא בשש"כ פט"ז הערה נז) שהסתפק לאסור הרכבת לגו מטעם שאפילו אם נאמר שהוא עשוי לפירוק והרכבה, אולי בכל זאת יש לאסור כיוון שבכל פעם מתחבר לצורות שונות, ושמא כל הרכבה שלו נחשבת כעושה כלי מחדש (אומנם למעשה, התיר עכ"פ לקטן שלא הגיע למצוות מטעם אחר, ע"ש). ודבריו נוגעים גם לכלים נוספים העשויים לפירוק והרכבה.

זה השולחן

ספסל שנשמט אחד מרגליו, אסור להחזירו למקומו; ולהניח אותו צד השמוט על ספסל אחר, יש מי שמחמיר לאסור (וע"ל סי' שח).

שו"ע שיג, ח כשאפשר לכלי לעמוד בלא סמיכה, ודין החזרת חלק כלי שנשמט ממקומו

סביב לשולחנך

החזרת רגל ספסל שנשמטה

ז"ל תרומת הדשן (סי' עא): ספסל ארוך שנשמטה אחת מרגליו, שרי לטלטלו ולהניחו בראשו באותו צד שנשמט הרגל על ספסל אחר או לאו. תשובה: יראה דיש להסתפק בדבר. וכן ראיתי כתוב על שם אחד מהגדולים שאסור. והביא ראיה מפרק תולין (קלח:) כירה שנשמטה מירכותיה אסור לטלטל, גזירה שמא יתקע, והיינו הך ממש. אמנם היה נראה לחלק, דהתם [-גבי כירה] לא מצי להושיבה בלא הירך שנפלה, ולכך גזרינן. אבל כאן [-גבי ספסל] אפשר להניח על ספסל אחר, ולא גזרינן דלמא יתקע. אך מדמחלק בתחלה התם בין אחת לשתים, משמע נמי דאחת אכתי חזי על ידי סמיכה, ואפילו הכי מסקינן לאיסור, והמחמיר תבא עליו ברכה, וכן ראוי הוא להחמיר. עכ"ל.

לעניין הלכה, בשו"ע ציין את דברי תרומת הדשן, שאסר החזרת רגל הספסל למקומה או הנחתה על ספסל אחר, בתור יש מי שמחמיר. אומנם הרמ"א ציין לדבריו בהגהה בסימן שח (סע' טז) שסתם שם לאסור, ומשמע שלדעתו יש לאסור הדבר מעיקר הדין. אך לעומת דברי הרמ"א, עיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' כח אות ט) שציין למספר פוסקים שהסתמכו במקום הצורך על מסקנת תרומת הדשן, שמשתמע ממנה שמעיקר הדין מותר להחזיר אם עושה כן ברפיון. והעיר שכן משמע משו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' פא), ולפי זה התיר האג"מ להחזיר שיניים קבועות שנפלו בשבת, אם יניח אותן בחזרה במקומן באופן רפוי.

איסור טלטול הרגל שנשמטה

מלשון תרומת הדשן שהובאה לעיל משמע שמלבד איסור ההחזרה משום חשש תקיעה, גזרו חז"ל גם שלא לטלטל הרגל, שמא יבוא להחזירה. וכן כתב הרמ"א (שח, טז), והוסיף שאפילו אם נשברו רגלי הספסל מבעוד יום יש לאסור לטלטלו.

זר זהב סביב

מכאן למדים שיש איסור להחזיר חלק שהתפרק אל הכלי שהיה מחובר בו בחוזק רב, אף אם מניחו כעת באופן רפוי. ואין זה משנה אם החלק היה מחובר על ידי הידוק, הברגה, או הדבקה, או שהיה מחובר על ידי מסמרים וכדומה. וכאמור, יש שכתבו שבמקום הצורך אין לאסור אם מניח החלק שנתפרק ברפיון.

דוגמאות רבות לדין זה: משקפיים שנתפרקה אחת מידיותיו או נתרופף הבורג שמחזיק את הידית, רצועת שעון שהתפרקה, גלגל שהתפרק מעגלה, מקל מטאטא שנשמט, וכן הלאה.

זר זהב סביב

אופני היתר להחזרת דבר שנשמט ממקומו

א. אם השתמש בו קודם השבת

כתב הרמ"א (שח, טז) שאם ישב על הספסל פעם אחת קודם השבת, מותר להחזירו.

דכיוון שישב עליו פעם אחת בלא רגל לא חיישינן שמא יתקע (מ"ב שח סקע"א)

ב. נשמט או נשבר באופן שאי אפשר לחברו

דווקא אם נשמטה הרגל אסרו להחזיר, כיוון שאפשר לחברה. אבל אם נשברה הרגל, שלא שייך יותר חשש שמא יתקע אלא צריך לעשות רגל חדשה, מותר בטלטול[26]. וכן אם נשמטה הרגל מכבר, ואין כאן אלא הספסל ללא הרגל, אין איסור לסמוך אותו על ספסל אחר, כיוון שיותר לא שייך חשש שמא יתקע.

כן כתב המ"ב (שח סקס"ט) בשם ט"ז ושאר אחרונים.

ג. אם דרכה להיות רפויה ומכניסה ברפיון

במ"ב (שם סקע"ב) הביא מהמג"א שאם דרך הרגל להיות לעולם רפויה אצלו, מותר להכניסה ברפיון. אומנם בביאור הלכה (שח, טז ד"ה גם) הביא שמהט"ז וב"י משמע שלא הולכים בזה אחר האדם אלא אחר דרך העולם, והלכך כתב שלא ברירא ליה להקל.

ד. במקום שיש חשש נזק

כתב הביאור הלכה (שח ד"ה דאסור) שאם ירא שייפול הספסל ויזיק, מותר לטלטלו ולפנותו משם, וממילא מותר גם לסומכו על ספסל אחר ולישב עליו, אך ייזהר שלא יטלטלנו בישיבתו.

ח. התוקע עץ בעץ

זה השולחן

שו"ע שיג, ט התוקע עץ בעץ, בין שתקע במסמר בין שתקע בעץ עצמו עד שנתאחד, הרי זה תולדת בונה (מ"ב סקנ"ד - בין בבנין ובין בכלי. וכן התוקע העץ בתוך הקרדום [או שתקע יתד בתוך הבית יד של הקרדום כדי להדקו] וכן המפרק עץ תקוע, חייב משום סותר, והוא שיתכוין לתקן).

סביב לשולחנך

כן כתב רמב"ם (פ"י הי"ג). וכתב הרב המגיד (שם) שדבריו לקוחים מהגמרא שבת (מז:) גבי מלבנות המטה – לא יתקע, ואם תקע חייב חטאת. ודברי המ"ב לקוחים גם הם מהרמב"ם שם, ומקורם מהגמרא (שבת קב:).

26 ולכאורה כוונתו להתיר לא רק הטלטול אלא אף ליתנו שם, דאין חשש שמא יתקע. ויל"ע.

ט. סיכום דיני שמא יתקע

זר זהב סביב

- דבר שהדרך לתוקעו, או אפילו רק להדקו בחוזק בלא תקיעה – אסור מהתורה לתוקעו (מ"ב סקמ"ה).
- דבר שהדרך לתוקעו, או אפילו רק להדקו בחוזק בלא תקיעה, וכן דבר שדרכו להיות רפוי ואינו רפוי, אפילו אם מניחו רפוי – אסור להניחו שם מדרבנן, שמא יתקע (שו"ע שיג, ו, ומ"ב שם). ואפילו אם היה הדבר עומד בפני עצמו גם ללא החזרת החלק השמוט – אסור (תרומת הדשן המובא בשו"ע שיג, ח וברמ"א שח, טז). מסיבה זו אסור אף לסמוך אותו לדבר אחר, אך מותר ליתן שם משהו למנוע ממנו ליפול יותר, בתנאי שיניחו רפוי, משום שאם לא יניחו רפוי יהיה בזה איסור 'מבטל כלי מהיכנו', כיוון שלא יכול ליטול את החפץ הסומך עוד בשבת (שו"ע שיג, ז).
- דבר שהדרך להדקו אך לא כל כך בחוזק – לדעת הטור מותר להניחו שם בעודו רפוי, ולדעת מהר"ם אסור. ולכתחילה יש להחמיר כמהר"ם, אך לצורך שבת יש לפסוק כדעת הטור (שו"ע ומ"ב סקמ"ו).
- דבר שהדרך להניחו רפוי – מותר לכל הדעות לחברו במקומו (שו"ע שם). לדעת מג"א הולכים בזה אחר הרגל האדם עצמו, ולט"ז וב"י אחר העולם (ביה"ל שח טז ד"ה גם).
- דבר שדרכו להיפתח ולהיסגר תדיר – מותר לכל הדעות לפתוח ולסגור (מ"ב סקמ"ה בשם המג"א סקי"ב וט"ז סק"ז).
- כשאין אפשרות לתוקעו, כגון שנשבר – מותר לטלטל את החלק הנשבר ולחברו במקומו (ע"פ מ"ב שח סקס"ט). ומסיבה זו מותר לסמוך ספסל שנשבר מזה זמן רב לספסל אחר, אם הרגל שנשמטה אינה נמצאת שם (שם).
- במקום שיש חשש היזק – מותר לטלטל את הכלי שהתפרק או לסומכו לדבר אחר (ביה"ל שח, טז ד"ה דאסור).

בונה וסותר בכלים

סימן שיד

י. האם יש איסור בונה וסותר בכלים, ויישומים מעשיים של סוגיה זו

סעיפים א, ז

זה השולחן

שו"ע שיד, א
האם יש איסור בונה וסותר בכלים

אין בנין וסתירה בכלים. והני מילי, שאינו בנין ממש כגון חבית הגה: שאינה מחזקת ארבעים סאה שנשברה ודיבק שבריה בזפת, יכול לשברה ליקח מה שבתוכה ובלבד שלא יכוין לנקבה נקב יפה שיהיה לה לפתח, דאם כן הוה ליה מתקן מנא; אבל אם היא שלמה, אסור לשברה אפילו בענין שאינו עושה כלי. ואפילו נקב בעלמא אסור לנקוב בה מחדש, ואפילו יש בה נקב חדש, אם להרחיבו, אסור. הגה: ובלבד שיתכוין לכך. ואם היה סכין תקוע מע"ש בחבית, מותר להוציאו ולהכניסו שהרי אינו מתכוין להוסיף. הגה: ודוקא שהוציאו ג"כ פעם אחת מבעוד יום, אבל אם לא הוציאו מבעוד יום, אסור דהוי פסיק רישא דעושה נקב ופתח לחבית.

סביב לשולחנך

האם יש בניין וסתירה בכלים – הסתירה בגמרות

מובא בגמרא בכמה מקומות (שבת קכב: גבי החזרת דלת של שידה תיבה ומגדל, ערובין לה. גבי שבירת מגדל שמונח בתוכו ערוב, ביצה יא: גבי היתר סילוק והחזרת תריסים ביו"ט) שנחלקו ב"ש וב"ה אם יש איסור בניין וסתירה בכלים, וקיי"ל כב"ה שאין בניין וסתירה בכלים. וכן מצינו בגמרא שבת (קמו.) בעו מיניה מרב ששת מהו למיברז חביתא בבורטיא (ברומח לתוחבו בדופניה לנוקבו. פרש"י שם) בשבתא. ומסקנת הגמרא שם היא שאסור לעשות זאת מטעם שלפיתחא קא מכוין (מכוון בעשיית הנקב להיותו פתח יפה לחבית), ומשמע שאם רק לעין יפה היה עושה (להרחיב מוצא היין בנקב גדול. פרש"י שם) היה מותר. וכן מצאנו בביצה (לא:) שהתירו לחתוך ולהפקיע חותמות שבכלים.

ובמשנה שבת (קמו.) שנינו: שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי. ולכאורה המשנה סתמה להיתר בכל סוגי החביות.

מכל המקורות הללו משמע שאין איסור בניין וסתירה בכלים.

אומנם בביצה (לג:), אגב דיון גבי קטימת עצי בשמים להריח בהם, דר' אליעזר אסר וחכמים התירו, העמידה הגמרא שם את היתר המשנה לשבור החבית, אליבא דר"א, דווקא ב'מוסתקי'. ופירש רש"י שם דהיינו חבית שבורה ומדבקין שבריה בשרף של

עץ שעושה ממנו זפת. כלומר, כלי גרוע[27] [ועיין עוד הערה 31]. נחלקו הראשונים אם אוקימתא זו נפסקה להלכה גם אליבא דחכמים, שהלכה כמותם, או שלא (כפי שיבואר להלן. ועיין בביאור הגר"א על סע' א מה שכתב בעניין זה).

מאידך גיסא, מצינו מקורות רבים שמוכח מהם שיש איסור בבנייה או בסתירה של כלי: בשבת (קב:) נאמר עייל שופתא בקופינא דמרא (-לתחוב יתד קטן בבית יד של הפטיש), רב אמר משום בונה, ושמואל אמר משום מכה בפטיש. וכן מצינו איסור תקיעה במטה של טרסיים (מז.), ובערובין (לד:) מצינו איסור לסתור מגדל של עץ.

בניין וסתירה בכלים – שיטות הראשונים

ביישוב הסתירה בין הגמרות הנ"ל מצינו כמה שיטות בראשונים:

שיטה א. יש בניין וסתירה בבונה או סותר כלי גמור

דעת התוספות (שבת קמו. ד"ה שובר, קב: ד"ה האי, ערובין לד: ד"ה ואמאי בתירוץ הב'), ראש (ערובין פ"ג סי' ה), טור, ר"ן (שבת לז. ד"ה ומקשו, מז. ד"ה ת"ר דלת), הרב המגיד (פ"י הי"ג) בשם הגאונים, רמב"ן (שבת קב: ד"ה רב), דאף על פי שאין בניין בכלים, היינו דווקא בהחזרת בתי תריסין או במנורה של חוליות שהתפרקה, אבל בניין גמור וסתירה גמורה[28], וכן

27 בטעם היתר שבירת החבית כתב רש"י (קמו. ד"ה שובר) דאין במקלקל משום איסור שבת. וכתב על זה הר"ן (סא: ד"ה מתני' שובר): ולא נהירא, דנהי דכל המקלקלים פטורים (שבת קה:), איסורא מיהא איכא (שם ג.). אלא היינו טעמא – דכיון דבעלמא מקלקל פטור אבל אסור, הכא משום צורך שבת שרי לכתחילה. ע"כ. מדברי שניהם משמע שבאופן עקרוני ישנו איסור בסתירת החבית, אלא שכיוון שהוא מקלקל ולצורך שבת שרי. אבל עיין חזון איש (סי' נא אות ח) שהקשה: הרי לדעת רש"י אין איסור בניין וסתירה בכלים כלל, ולכן אי אפשר לומר שלדעתו ישנו איסור עקרוני בסתירת החבית. ולכן ביאר דבאמת אין מדובר באיסור סתירה, אלא כוונת רש"י לומר שישנו איסור דרבנן בעלמא, והותר איסור זה כשהוא 'מקלקל'. ועיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' פב אותיות יד-טז) שתירץ שיטת רש"י ע"פ דברי הרב המגיד (פי"ב ה"ב) המובאים במג"א (שי"ח סקל"ו) ובדרכי משה (סק"א) לעניין צירוף בגחלת של מתכת, דאם אינו מכוון לצרף, אין ראוי לומר פסיק רישיה ולחייב, מפני שכשהוא מתכוון עושה מלאכה וכשאינו מתכוון אין בו מלאכה כלל, שהרי אינו רוצה לעשות כלי. וכתב המנחת יצחק דהוא הדין כאן, דמדובר באינו מתכוון לעשות כלי, ולכן כתב רש"י דבאופן זה דייקא אין איסור, ואם היה מכוון לתיקון החבית היה אסור. והוסיף שם המנחת יצחק שאע"ג שהמחצית השקל (על המג"א שם) ולחם משנה (פי"ב) הגבילו את היתרו של הרב המגיד דווקא לדבר שמצד עצמו אינו כלי, וכגון גחלת של מתכת, אבל בכלי גמור כמיחם אין היתר, מכל מקום י"ל שלכן הוסיף רש"י טעם דמקלקל, לומר דהיכא דלא ניחא ליה בתיקון, מותר לכו"ע. וכתב שרמז לזה הגר"א (סע' א ד"ה ואם הי'). ועיין בדרכי משה (סק"א) בשם אור זרוע שתירץ באופן אחר.

28 מהי 'סתירה גמורה', עיין חזון איש (סי' נא אותיות א-ג) שדן אם שבירת חבית דינה כסתירה או כבניין, ונטה לומר שבסתירה דרך שבירה כדי להוציא מה שבתוכה לא נחשבת מלאכת סותר בכלים, וזהו דין דחותך ומפקיע, שלא אסרוהו משום מלאכת סותר, ורק בקרקע חייב על סתירה כזאת. וכתב שם שלכן האיסור בשבירת החבית אינו אלא משום בונה. מדבריו משמע שרק בפירוק כל הכלי שייך דין סותר. וע"ש (אות ד) שהביא שמהתוספות (ערובין לה. ד"ה בעי) משמע שגם שבירת כלי שלם אסורה משום סותר, ועיין בחזו"א מה שנדחק בהסבר דברי התוס'. וכן הר"ן במסכת ביצה (יט. ד"ה אוכלי בהמה) כתב ששבירת החבית מותרת כי לא גזרו חז"ל על עשיית כלי שלא כדרכו היכא שאינו מכוון לזה, ומתאימים דבריו לדברי החזון איש. ואולם מדברי המ"ב (סק"א וסק"ז) מוכח ששבירת כל כלי אסורה משום סותר, ובחבית שאני, שכיוון שהיא סתירה שלא על מנת לבנות, הוה ליה מקלקל ואסור מדרבנן בלבד. וכן כתב הגרע"י (חזון עובדיה שבת ה עמ' רצד בהערה ח) ששבירת חבית אינה אסורה מהתורה, אף שהוא מתקן אצל גרוגרות. ובהערה שם משמע שזה תלוי

עשיית דבר שהוא מעשה אומן[29], חייב כמו בבונה או סותר בקרקע, ואין זה נקרא 'בונה בכלים' אלא שהוא 'עושה כלי'. ולכן כתבו שהיתר שבירת החבית אינו נאמר אלא בחבית שהיא בגדר 'מוסתקי', כמובא בביצה (לג:). ואף שאוקימתא זו לא נאמרה שם אלא אליבא דר' אליעזר, יש להעמיד כן אף לרבנן. ולכן בגמרא שבת (עד:) אמר אביי האי מאן דעבד חביתא חייב ז' חטאות, תנורא חייב ח' חטאות. ופירשו הראשונים הנ"ל שאחת מהמלאכות הללו שהתחייב בהן היא בונה. וכן כתבו דהא דאמרינן (ביצה לא:) חותמות שבכלים מתיר ומפקיע וחותך, היינו דווקא כעין קשירה של מיתנא [-חֲבל] וכיוצא בה, אבל פותחת [-מנעול] של עץ ושל מתכת אסור להפקיע ולשבר, דבכלי נמי שייך בניין גמור וסתירה גמורה. וכתבו הרמב"ן ור"ן שלפי שיטה זו ניתן לומר שאיסור שמא יתקע, שנזכר בדלת של שידה ובמטה של טרסיים, הוא משום בונה, ולאו דווקא משום מכה בפטיש כמו שנצרך רש"י לפרש.

אומנם, אף לדעה זו יש לחלק בין כלים גמורים, שכאמור אסור לבנותם ולסותרם, ובין כלים גרועים מאוד שאינם בגדר 'כלים גמורים' ושבירתם מותרת לכל הדעות, וכדין חותלות של תמרים וחותמות

במחלוקת הפרי חדש והחכם צבי לעניין פתיחת איגרת חתומה, אם נחשב הוא מתקן, כי פותח בעבור קריאת האיגרת, או שהוא מקלקל, כי מצד האיגרת הוה קלקול. והובאה מחלוקתם בביאור הלכה (ש"מ, יג ד"ה הניר) ובדברינו במלאכת תופר עמודים 54-53, ע"ש.

29 זו לשון הרא"ש: "אבל כשעושה כל הכלי או תיקון גמור מיקרי שפיר בנין". וברמב"ן (קב: ד"ה רב אמר) ור"ן (לז. ד"ה ומקשו הכא) הלשון היא ש"צריך אומן בחזרתו" ונראה דלא פליגי, שהרי כן מובא בתוספות (קב: ד"ה האי מאן): ואין חילוק בין כלים לקרקע אלא במקום שאין חיזוק ואומנות. עכ"ל. גם בארחות חיים (ח"א הלכות שבת הלכה קכא) כתוב: וכן כל בנין הצריך גבורה ואומנות, אפילו בכלים שייך בהו בנין. וכן מובא גם בכלבו (סי' לא ד"ה הבונה), וכן כתבו הסמ"ג (לאוין סה לד. הובא גם במג"א שיג סקי"א), והסמ"ק (סי' רפב ד"ה הבונה). וכ"ה בהדיא במאירי (קב:). בטעם הדבר כתב הרמב"ן (שם) שמשעה שנתפרק ואין ההדיוט יכול להחזירו בטל מתורת כלי ולכן כשמחזירו נחשב כעושה כלי מחדש. דבריו הובאו ברשב"א (קב:) ור"ן (שם) ומשמע גם מדבריהם שזה ביאור דעת התוספות ואין מחלוקת בזה. וכן כתב בהדיא בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' ריא אות כא) וציין לדבריו בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' ל אות א).

אליה רבה (שיג סע' ח) כתב דהא דצריך גבורה ואומנות כדי לחייב זה רק לשיטת תוספות וסיעתם. שהרי לדעת רש"י וסיעתו (שנזכרו למעלה) אין חיוב בבניין וסתירת כלי אלא משום מכה בפטיש ומסתעפת מרש"י חומרא, שיש לחייב על כל חיבור שמקפיד עליו שלא יתנועע בחור, כלומר שהוא נעשה בצורה מהודקת, אף אם אינו נעשה בגבורה ואומנות. ואילו לשיטת תוספות וסיעתם שיש בנין וסתירה בכלים כאמור אין לחייב אלא כשנעשה הבניין או הסתירה בגבורה ואומנות.

לפי דברי האליה רבה אפשר לומר שזו גם דעת הרמב"ם, שהרי הרמב"ם כתב (פכ"ג) את היתר שבירת חבית ולא ציין שהוא דווקא במוסתקי, ומזה משמע שלדעתו אין בניין וסתירה בכלים כלל, ומאידך כתב (פ"י הי"ב) שהתוקע עץ בעץ חייב משום בונה, וכבר העירו שדבריו סותרים, ועל ידי חילוק זה מיושבת דעתו, שבתוקע עץ בעץ מדובר בתיקון באומנות וחייב משום בונה, ואילו בשבירת חבית מדובר בסתירה שאינה נעשית בדרך אומנות ולכן אין לחייב עליה. לפי ביאור זה עולים דברי הרמב"ם כשיטת התוספות. ודו"ק.

כדברי האליה רבה הנ"ל מתבאר גם מהחזון איש (סי' נא אותיות א-ג) שהאריך להוכיח שאין איסור סתירה בשבירת כלי אלא אם מכוון לעשות נקב יפה, כלומר שעושה השבירה בצורה מדויקת כעין גבורה ואומנות. אומנם עיין בהערה 28 שהבאנו דברי החזון איש והערנו שמהמ"ב (סק"א וסק"ז) משמע שאף שבירת כלי אסורה משום סותר, ויוצא מזה שאף אינו סובר כחילוקו של האליה רבה שרק אם נעשית השבירה בגבורה ואומנות חייב משום בונה או סותר. ויל"ע.

שבכלים שמבוארים להלן בשו"ע שיד, ז-ט (אך במחוברים לקרקע, גם בכלים גרועים ישנו איסור סתירה, כמו שמוכח מחותמות שבקרקע המובא בשו"ע סע' י).

שיטה ב. בכלי גדול יש בניין וסתירה, כי דינו כקרקע, ובכלי קטן אין בנייה וסתירה

ר"ן שבת (סא: ד"ה מתני'), תוספות ערובין (לד: ד"ה ואמאי. בתירוץ הראשון) ורשב"א (שבת קמו. ד"ה מתניתין) כתבו שבמגדל גדול שייך בנין וסתירה. וביאר המ"ב (סק"ב) שנחשב כאוהל ודינו כקרקע, ולכן שייך בו בניין וסתירה אפילו כשאין מדובר בתיקון גמור. וכתב תרומת הדשן (סימן ס"ה) בשם אור זרוע (ח"ב סי' עח אות יב יח.) שלא נחשב כלי גדול אלא אם הוא מחזיק ארבעים סאה.

שיטה ג. אין בניין וסתירה בכלים בכלל

רש"י (ביצה יא: ד"ה דאין, שבת עד: ד"ה ואי חייטיה, שבת מז. ד"ה חייב), תוס' ביצה (יא: ד"ה מהו), רא"ם (מובא בהג"מ פ"י אות מ), רי"ף (כפי שביארו ר"ן כא: ד"ה ולפיכך), מהר"ם (מובא בהג"מ פכ"ג אות א) ורשב"א (קמו. ד"ה מתניתין) כתבו שאין איסור בו"ס אלא בבתים, אבל בכלים אין בניין וסתירה כלל. לדעתם יש לפרש שכל האיסורים שנאמרו גבי עשיית כלים הם רק משום מכה בפטיש[30]. וכן דעת הירושלמי (ערובין פ"ג ה"ג), שכתב על המשנה בערובין (שם): הדא דתימא במגדל של אבן, אבל במגדל של עץ נעשה כשובר את החבית ליטול ממנה גרוגרות ע"כ. משמע שמותר לשבור חבית עץ אף אם היא אינה בגדר 'מוסתקי'. והביאו דבריו התוספות (ערובין שם בסופו, שבת קמו. ד"ה שובר).

דעת הרמב"ם

בדעת הרמב"ם מצאנו מחלוקת: מדברי הגהות מיימוניות (שם) ומדברי הרב המגיד (שם) משמע שסובר הרמב"ם כשיטת התוספות, וזאת מכך שלדעתו המכניס יד הקרדום בתוך העץ שלו חייב משום בונה. ומאידך, מסתימת הרמב"ם (פכ"ג ה"ב) להתיר שבירת כל חבית, בלי לחלק בין מוסתקי לשאינה מוסתקי, משמע שסובר כרש"י, שאין בונה וסותר בכלים כלל. וכן הוכיח משם הקרבן נתנאל (פכ"ב סי' ו אות ה) שכן היא דעת הרמב"ם והרי"ף (ועיין הערה 29 מה שהערנו בדעת הרמב"ם).

בנין וסתירה בכלים – פסיקת השו"ע והאחרונים

להלכה, השו"ע (שיד, א) פסק כשיטת התוספות לאסור שבירת חבית שלמה והתיר רק אם מדובר בחבית רעועה[31], והרמ"א הוסיף להחמיר כר"ן, שכלי

30 גבי מה שאמר רב (קב:) האי מאן דעייל שופתא בקופינא דמרא דחייב משום בונה, כתב הרא"ם (מובא בהג"מ פ"י אות מ) שאין כוונתו שחייב, שהרי אין בניין וסתירה בכלים, אלא כוונתו לאפוקי מדשמואל שחייב משום מכה בפטיש, שאין חיוב מכה בפטיש אלא בדבר שהוא גמר מלאכה, לפיכך אמר בונה. כלומר עדיין חסר מדה זו בנין, ואין זה גמר מלאכה להתחייב משום מכה בפטיש עכ"ד. והגר"א כתב שנחלקו רב ושמואל אם יש בניין וסתירה בכלים וקיי"ל בזה כשמואל שאין בו"ס בכלים כלל ושהחיוב הוא רק משום מכה בפטיש. ובכך מתורץ לשיטתם מה שמצאנו חיוב בעשיית כלים, ואין צורך לחלק בין בניין וסתירה בכלים ובין עושה כלי מתחילתו כמו שחילקו התוספות וסיעתם.

31 בפשטות נראה שהגדרת רעועה היא מצד החבית עצמה, שהיא רעועה, או שחלקיה אינם מחוברים בחוזק, כמו שכתבו רש"י ושאר הפוסקים. וכן כתב גם הגר"ז (שיג סי"ט) וביאר היתר החזרת הדלתות "הואיל ועדיין היא מפורקת מהכלי, שאינה תקועה שם בחוזק ויכול ליטלה ממנו בקל, ולכן גם נטילתה אין זו סתירת בנין גמור" עכ"ל. אבל מדברי הגרש"ז (מובאים בשש"כ פ"ט הלכה ג והערה י) נראה שאף כלי שמצד עצמו הינו חזק ויציב אלא שדרך העולם לזורקו מיד אחר שימושו, נחשב כמוסתקי, ושלכן מותר לפתוח קופסאות שימורים, פחיות וכדו' אם אין בדעתו להשתמש בהן שימוש חוזר. וצ"ע מהיכן למד זאת.

ויש לדעת, שכל הדיון בחבית רעועה הוא רק לעניין בניין וסתירה, אבל לעניין עשיית כלי ומשום מכה בפטיש נחלקו הפוסקים: רש"י (ביצה לג: ד"ה ולית ליה) כתב שמחמת גריעותו לא חייס עליה וליכא למיחש שמא יתכוון לעשות כלי, והביאוהו התוספות (שבת קמו. ד"ה

המחזיק מ' סאה דינו כקרקע. אך הוסיף השו"ע שאם שובר על ידי גוי, מותר לעשות כן אף אם מדובר בחבית שלמה, כמוכח מדבריו בסע' ז (ועיין טור וב"י ומ"ב סקל"ו שם).

אבל הגר"א והקרבן נתנאל (פכ"ב ס"ק ה) פסקו כרש"י. והמ"ב (סק"ז) הביא דברי הגר"א להלכה. וכן כתב הערוך השולחן (סעיפים ז-ח) שהשוברים חבית שלמה יש להם על מה לסמוך.

ודעת הגר"ע יוסף (בשו"ת יחוה דעת ח"ב סי' מב) היא שקרוב לומר שאילו ראה מרן השולחן ערוך דברי הפוסקים הנ"ל היה פוסק להקל לשבור חבית שלמה. ואכן, בחזון עובדיה (ח"ה עמ' רצד) התיר לשבור תיבה נעולה ליטול המאכלים ממנה לצורך השבת, אם אין שם נוכרי.

חשש עשיית כלי

כנזכר במשנה, התנאי להתיר שבירת החבית הוא שלא יתכוון לעשות כלי ויתחייב משום מתקן מנא, ובדומה למה שאסרו חז"ל לנקוב נקב חדש, וכן אסרו לפתוח נקב שמתחת לשמרים מחשש שמא יתכוון לעשות נקב יפה, כמובא להלן בסימן זה.

ואם כן לכאורה יש לשאול: מדוע מותר מלכתחילה לשבור החבית ולא חוששים שמא יתכוון לעשות נקב יפה. ואומנם רש"י כבר הרגיש בדבר וכתב גבי שבירת חבית שהיא מוסתקי (ביצה לג: ד"ה במוסתקי) דכיוון דרעועה היא ליכא למגזר בה שלא יתכוון לעשות כלי. מדבריו למדנו שבכלים רעועים כמוסתקי התירו שבירתם ולא חששו שמא יתכוון לעשות נקב יפה, אבל כלים גמורים אסור לפותחם שמא יתכוון לעשות נקב יפה. וברי"ן (ביצה יט. ד"ה אוכלי) כתב טעם אחר, וזו לשונו: משום דאי נמי מכוין לעשות כלי לא מיתסר אלא מדרבנן, כיון שהוא עושה כלי בשבירה בלבד שלא כדרכו, ומשום הכי כי לא מכוין שרי אפילו לכתחילה. עכ"ל. ונימוק זה מועיל אפילו למאן דאמר ששבירת חבית שלמה מותרת, עיין קרבן נתנאל (שבת פכ"א סי' ו אות ה) שהעיר בזה.

—

זר זהב סביב

פתיחת קופסאות שימורים, פחיות וכדומה

דעת החזון איש היא שאסור לפתוח שום קופסה סתומה כיוון שבפתיחת הקופסה נוצר כלי, והעושה כן חייב משום בונה וכן משום מכה בפטיש. ואפילו אם מתכוון לזרוק את הקופסה אחר הפתיחה, שבאופן זה אינו מתחייב משום בניין וסתירה, יש לאסור משום שמא יתכוון לעשות פתח יפה. אבל רבים חולקים על זה ומתירים לפתוח קופסאות, פחיות משקה, שקיות ואריזות שאין רגילים להשתמש בהן שימוש חוזר, אם אמנם אין בדעתו להשתמש בהן שימוש חוזר אחרי הוצאת תוכנן, והוא פותח אותן באופן שאינו מתכוון לעשות פתח יפה לשימוש. אך אם בשעת הפתיחה דעתו להשתמש בהן שימוש חוזר – אסור לפותחן.

דעת החזון איש מובאת בספרו (סי' נא אות יא), ושם ביאר שפעולת הפתיחה של קופסת שימורים אינה נחשבת סותר, שהרי הקופסה הנ"ל אינה כלי בעודה סתומה, אלא פתיחתה תיחשב בניין וכן מכה בפטיש. והוסיף שאין להתיר מטעם

שובר) והרא"ש, וכן המג"א סק"ג. ומשמע מזה, שאם יתכוון לעשות כלי להשתמש בו, אף במוסתקי חייב משום מכה בפטיש. וכן הוכיח מכאן הפמ"ג (מש"ז סק"א) לשיטת הראשונים הנ"ל. אבל התוספות (ביצה לג: ד"ה כי תניא) פירשו בשם ר"י על היתר המוסתקי, דכיוון שהם מדובקים בזפת ואין החתיכות שלמות לא הוי שום תיקון כלי. ומשמע מדבריהם שבכלי רעוע לא שייך בונה ולא עשיית כלי או מכה בפטיש מהתורה. להלכה, במ"ב (סק"ו) כתב בשם הט"ז והגר"א שבאופן שמתכוון לעשותו כלי חייב מהתורה.

שבמוסתקי לא חיישינן שמא יתכוון לעשות כלי, שהרי בימינו הרבה משתמשים בקופסאות אלו שימושים שונים לאחר הוצאת תוכנן. וכן החמיר בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' עז), אך כתב להתיר על ידי גוי.

[הערת הגר"י אריאל: הבאתם את דעת החזו"א שאסר משום שבימיו רבים השתמשו בפחיות לשימושים שונים, כגון חשמלאים, סנדלרים, בנאים, נגרים, וכדו' לאפסון מסמרים, ברגים ואביזרים שונים, וכן בעלי בתים למטרות שונות. כיום אין כמעט מי שמשתמש בקופסאות אלו ולכן גם החזו"א היה מתיר את פתיחתן. עכ"ל].

אך אם מנקב הקופסה קודם פתיחתה, כתב בשש"כ (פ"ט הערה כב) בשם הגרש"ז שיש להתיר אף לדעת החזון איש ושאין בזה שום איסור משום צד, מכיוון שבעוד הקופסה סתומה אין עליה שם כלי, ולכן אין על עשיית הנקב שם סותר. וגם משום בונה אין כאן, כיוון שכבר קלקל את הכלי על ידי עשיית הנקב. וכן אין חשש של שמא יכוון לשם פתח, דלא מצינו זה אלא כשושובר את החבית ליטול ממנה אבל לא אם קלקל אותה קודם הפתיחה, ע"ש.

וסברות החולקים על החזון איש מבוארות באורך בדברי הגרש"ז (בשמירת שבת כהלכתה שם בהערה י) והגרע"י (הליכות עולם ח"ד עמ' רנ), וכן בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' פב) העלה במסקנתו שם שאין למחות במקילים (אך לכתחילה נראה שדעתו להחמיר, כאמור לעיל). וסברתם העיקרית היא שאף שהקופסה עומדת להיפתח, מכל מקום בזה שהיא משמשת לאחסון קודם פתיחתה, אם כן כבר עכשיו יש עליה תורת כלי ולכן לא שייך בזה בניין או מכה בפטיש, אלא שהיא בגדר מוסתקי כיוון שרגילים לזרוק מיד את הקופסה לאשפה (ובאמת, שאף במוסתקי משמע שהיו רגילים להשתמש בה הרבה פעמים). ולכן, אם אין מתכוון לעשות נקב יפה, מותר (אמנם עיין הערה 31 מה שהערנו בעניין זה). והגרע"י כתב שהיא כדין חותלות של תמרים, שמותר לשברן לצורך אכילת התמרים שבהן.

—

זר זהב סביב

פתיחת פקקי בקבוקים

יש אוסרים פתיחה חדשה של כל בקבוק בגלל שבפתיחה נוצר הפקק, וחייב משום בונה ומשום מכה בפטיש ומשום מחתך. ויש מי שאוסר פתיחת פקקים ממתכת, כגון בקבוקי יין, ומתיר פתיחת בקבוקי פלסטיק. ויש מי שמתיר בשניהם.

האוסרים לפתוח כל בקבוק ואפילו אם הפקק מפלסטיק, הם הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ, הובאה דעתם בארחות שבת (פ"ב הערה לא).

ואילו לדעת הגרש"ז (שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' צא אות יב. הובאה גם בשמירת שבת כהלכתה פ"ט הלכות יח-יט) יש לאסור לפתוח בקבוקים עם פקקי מתכת כיוון שלא היה זמן קודם לפתיחה שבו הפקק עמד מצד עצמו, וגם כל זמן שהפקק מחובר לבקבוק אין הפקק ראוי כלל לכסות בו בקבוק אחר כזה, ונמצא שפתיחת הבקבוק הופכת את הפקק לראוי לשימוש, וכמו שאסרו לקטום קיסם על מנת לחצוץ בו שיניו אף אם יזרקנו מיד בתום השימוש (ביצה לג:). אבל פקקים מפלסטיק, שעוד קודם חיבורם לבקבוק הייתה להם צורת פקק מושלם, מותר לפותחם. ואע"פ שהטבעת שבקצה נתלשת על ידי הפתיחה, הוה ליה כהדבקה של טיט או שעווה, שמותר להסירה.

אמנם, בשמירת שבת כהלכתה (פ"ט הערה סו) העלה אפשרות להתיר פתיחת בקבוקי מתכת אם יש לו כבר פקק אחר, או שגמר בדעתו לזרוק הפקק מיד עם פתיחתו, והביא ראיה לזה מהיתר מיעוט ענבי ההדס בדאית ליה הושענא אחריתי (סוכה לג:).

אך לעומתם, הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' מב, ח"ז סי' נט) מתיר את פתיחת כל סוגי הבקבוקים, בין העשויים מפלסטיק ובין העשויים ממתכת. וביאר שכיוון שרוב הפוסקים סוברים שאין בנייה וסתירה בכלים כלל, אם כן אף בהפרדת הפקק אין איסור לדעתם. ואפילו השו"ע ושאר הפוסקים האוסרים בנייה וסתירה גמורים בכלים, יש להניח שיתירו בנידון דידן מכיוון שהמכסה שהוצמד לבקבוק נעשה כן מלכתחילה על דעת להפרידו, ואין זה כסותר דבר של קיימא. ודומה הדבר למה שמובא בתרומת הדשן (סימן סה) בדין פח שסותמים בו את פי התנור מערב שבת וטחים אותו בטיט, שמותר לסתור חיבורו ולפתוח פי התנור בשבת הואיל ולא נעשה לקיום אלא רק לשמור את החום של התנור לפי שעה, ונפסק בשו"ע (רנט, ז. שיד, י). ואף שפקק מתכת נעשה כלי עם פתיחתו, כיוון שאינו מכוון לכך אין איסור, וכמו שכתב הרב המגיד (פי"ב ה"ב) שבדין תיקון כלי, כל שאינו מתכוון אין לאוסרו משום פסיק רישיה ולא יומת, שכל שנעשה בלא כוונה אין כאן משום מתקן כלי. וכן הובא להלכה בבית יוסף ובמגן אברהם (סימן שיח). עכת"ד. וחזר על דבריו גם בהליכות עולם (ח"ד עמ' רמו).

יא. עשיית נקב בכלים

סעיפים ב-ו, יב

זה השולחן

שו"ע שיד, א נקיבת נקב חדש והרחבת פתח קיים

אבל אם היא שלמה, אסור לשברה אפילו בענין שאינו עושה כלי. ואפילו נקב בעלמא אסור לנקוב בה מחדש, ואפילו יש בה נקב חדש, אם להרחיבו, אסור. הגה: ובלבד שיתכוין לכך. **ואם היה סכין תקוע מערב שבת בחבית, מותר להוציאו ולהכניסו שהרי אינו מתכוין להוסיף.** הגה: ודוקא שהוציאו גם כן פעם אחת מבעוד יום, אבל אם לא הוציאו מבעוד יום, אסור דהוי פסיק רישא דעושה נקב ופתח [ולשו"ע מותר אף אם לא הוציאו מבעוד יום כלל (ביאור הלכה סע' יב ד"ה ואם). להלכה, במ"ב סקי"א פסק שבמקום צורך גדול יש להקל כשו"ע. אבל לתחוב הסכין בכותל אסור לכל הדעות, אלא אם תחבו מערב שבת ב' פעמים לכל הפחות, ביה"ל שם].

סביב לשולחנך

בגמרא שבת (קמו.) אמר רבה: דבר תורה, כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח, ורבנן הוא דגזור משום לול של תרנגולין דעביד לעיולי אוירא ולאפוקי הבלא. עכ"ל. כלומר, רק העושה נקב חדש שעשוי להכניס ולהוציא חייב מהתורה ויתר הנקבים אסורים מדרבנן, וישנם מקרים שמותר לנקבם לכתחילה, כפי שנראה להלן בשו"ע[32].

נקיבת נקב חדש והרחבת פתח

מה שכתב השו"ע שאין לנקוב נקב חדש או להרחיב נקב ישן, הוא במשנה וגמרא שבת (קמו.) וכמסקנת ר' יוחנן.

הוצאת סכין התקוע בחבית או בכותל

בתרומת הדשן (סימן סד) נשאל על הוצאת סכין התחוב מבעוד יום בכותל של עץ או בספסל או בדף שאינם מחוברים, והשיב: יראה דהיכא דתקוע הוא בכותל שהוא מחובר יש לחוש לאסור להוציאו. משום דאם הוא תקוע מעט בחוזק, כמעט פסיק רישיה הוא שלא יוסיף בנקב והוה ליה קודח כל שהוא דחייב משום בונה (שבת קב:). והוסיף שנהגו העולם לאסור אפילו אם כבר תקעוה והוציאוה בחול ואין בזה פס"ר שיוסיף בנקב. אבל בסכין התקוע בחבית, נשא ונתן להתיר, כיוון שאין בניין וסתירה בכלים, וכן אין לאסור משום שהוא פס"ר דמתקן פיתחא כיוון דבאיסור דרבנן יש לחלק בין מתכוון לפס"ר שאינו מתכוון. אמנם למעשה, אסר התה"ד אף בחבית אלא אם תקעוהו והוציאוהו כבר בחול, שאז אין פס"ר שיוסיף בנקב.

הב"י הביא דברי תה"ד ותמה עליהם, הרי בגמרא (נ:) גבי סכינא דביני אורבי וכן גבי הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, נאמר שאפילו אם לא דצה ושלפה בחול שרי, ואם כן אם דצה ושלפה אפילו במידי דמחובר (ככותל) נמי שרי, ואם כן מדוע אסר התה"ד הוצאת הסכין מהחבית (שאינה מחוברת לקרקע) אלא אם דצה ושלפה. וכן בשו"ע (שיד, יב) אסר להוציא רק סכין התקוע בכותל שהוא מחובר לקרקע, שהרי הוא קודח, אבל בסכין

32 אבל בדבר המחובר לקרקע, כל שעושה נקב חדש שיכול לעשות בו איזשהו תשמיש, ויש בעשייתו תיקון ולא קלקול, אסור מהתורה לעשותו. ואף שבגמרא משמע שרק בנקב העשוי להכניס ולהוציא חייב עליו, אין זה אלא בכלים, כמובא כל הנ"ל בשעה"צ סק"ז וס"ק ט. ועיין לקמן בפתיחה למלאכת מכה בפטיש בדיני יצירת נקב.

התקוע בחבית כתב (שם. וכן בסע' א) להתיר להוציאו אפילו אם לא הוציאו כבר בחול, כי הוא פס"ר באיסור דרבנן, ואילו בכותל הוה ליה פס"ר באיסור דאו' [עיין ביה"ל סע' יב ד"ה וכן שביאר זאת].

אבל בדרכי משה (סק"ט) תמה על הב"י, וביאר שתה"ד אסר רק בחבית, בגלל שבחבית ישנו חשש מיוחד שמא יתקן פיתחא, מה שאין בשאר דברים תלושים. ולכן כתב בהגהת הרמ"א (שיד, א) לאסור להוציא סכין התקוע בחבית אלא אם הוציא פעם אחת בחול. וכן סובר הרמ"א דפס"ר אסור אף באיסור דרבנן (מ"ב סקי"א).

ומה נקרא שהוציאו פעם אחת מבעוד יום, בגמרא הלשון היא "דצה שלפה והדר דצה", ומשמע שתחבה לכל הפחות ב' פעמים מבעוד יום. וכן פסק במ"ב (סקנ"ג), וכתב שבפחות מכן אסור לתחוב אותו בכותל דעדיין לא נתרחב מספיק על ידי שהוציא פעם אחת מן הכותל. ובשעה"צ (סקנ"א) כתב שכך משמע מרש"י.

ודעת המג"א והגר"א (הובאו במ"ב סקי"א) היא שבאמת היה לנו להתיר אף בסכין התקוע בכותל כיוון שהוא גם מלאכה שאצל"ג, ומקלקל, ובשינוי, ועוד טעמים, אבל למעשה נהגו לאסור בכותל כיוון שנראה כעושה נקב בכותל. והביא דבריהם המ"ב (סקי"א) וכתב שבשעת הדחק יש להקל בחבית, דאז האיסור הוא מדרבנן, אפילו לא הוציא פעם אחת בחול, וכדעת השו"ע. וטעמו לקולא זו אינו הנימוק שהובא בתרומת הדשן – דפס"ר בדרבנן מותר אפילו היכא דניחא ליה – שהרי כתבו האחרונים הנ"ל שאין להקל מטעם זה, אלא מהטעמים האחרים שהובאו לעיל. וכתב הביאור הלכה (סע' יב ד"ה ואם) שגם לדעת האחרונים הנ"ל אין להתיר אלא להוציא הסכין התקוע בכותל מכבר, דאז הסדק נעשה ממילא, אבל לתחוב אותו בכותל לכתחילה, דאז הוא עושה הסדק בידיים, אסור אלא אם תחבו מבעוד יום כבר ב' פעמים לכל הפחות, וכמו שכתבנו לעיל שזה מה שנאמר בגמרא דצה שלפה והדר דצה.

—

זה השולחן

שו"ע שיד, יב
הוצאת סכין התחוב בכותל

סכין שהוא תחוב בכותל של עץ מבעוד יום, אסור להוציאו בשבת כיון שהוא דבר מחובר; אבל אם הוא תחוב בספסל, וכן בכל דבר תלוש, מותר להוציאו (הגה: ואם דצה ושלפה מבעוד יום, אפילו בכותל, שרי) [מ"ב סקנ"ג – ודווקא אם תחבה בכותל לפחות ב' פעמים בחול. ובפחות מכן אסור].

סביב לשולחנך

סעיף זה נתבאר לעיל, שלשו"ע יש לאסור רק בכותל, כי הוא מחובר לקרקע, אבל בחבית או ספסל בכל גווני שרי, ואף בכותל מותר אם דצה ושלפה מבעוד יום. וכן צוין לעיל שדעת המג"א והגר"א (הובאו במ"ב סקי"א) היא שמעיקר הדין היה ניתן להתיר גם הוצאת סכין מהכותל אפילו אם לא דצה ושלפה מבעוד יום, אלא שכבר נהגו לאסור, ע"ש.

—

זה השולחן

שו"ע שיד, ב-ג
נקיבת נקב ישן

היה בה נקב ונסתם, אם הוא למטה מן השמרים, אסור לפתחו דכיון שהוא למטה וכל כובד היין עליו צריך סתימה מעליא וחשיב כפותח מחדש; למעלה מן השמרים, מותר לפתחו.

במקום נקב ישן נוקבין אפילו במקדח כגון שנשברה הברזא. וי"א דלא שרי לנקוב נקב ישן אלא בחבית של חרס שאין הסתימה מהודקת יפה, אבל בחבית של עץ שמהדקים מאוד העץ שסותמים בה הנקב וחותכים ראשו על דעת שלא להוציאו, ודאי נראה שזה נקב חדש, ואסור (מ"ב סקי"ט – ויש לחוש להחמיר כדעה זו).

סביב לשולחנך

מקור דין פתיחת נקב שנסתם והחילוק אם הנקב למטה מן השמרים או למעלה מהם, כן היא מסקנת הגמרא שבת (קמו:).

ומה שמותר לנקוב אפילו במקדח, כן כתב המרדכי (סי' תמ). והי"א המובא בדברי השו"ע הוא מהכלבו (סי' לא כט ע"ג). וכתב המ"ב (סקי"ט) שהאליה רבה כתב שהיא דעה יחידאה ופסק להקל, ושכן פסק בנחלת צבי, אבל פמ"ג וחיי אדם החמירו כדעה זו, ומשמע שזו היא גם מסקנת המ"ב.

—

זה השולחן

שו"ע שיד, ד
ברזא שנסתמה

ברזא שבחבית ואין אדם יכול להוציאה, מותר ליקח ברזא אחרת ולהכות באותה ברזא לצורך לשתות יין בשבת. הגה: ובלבד שלא יהיה הברזא הראשון נגד השמרים כמ"ש ס"ב.

סביב לשולחנך

כן כתב הב"י בשם תשובה אשכנזית וכ"ה בשבולי הלקט (סי' קטז).

—

זה השולחן

שו"ע שיד, ה
הכנסת קנה או עלה לחבית על מנת להוציא את תכולתה

מותר ליתן קנה חלול (בחבית או ברזא) להוציא יין אף על פי שלא היה בו מעולם, אבל ליתן עלה של הדס בנקב שבחבית שהעלה עשוי כמרזב והיין זב דרך שם, לא, דגזרינן שלא יתקן מרזב ליינו שיפול היין לתוכו וילך למרחוק, דכשלוקח העלה ומקפלו כעין מרזב נראה כעושה מרזב, ולא דמי לברזא או קנה שאינו עושה בו שום מעשה. הגה: ויש מתירים אפילו בעלה של הדס במקום שיש לו הרבה קטומים ואין לחוש שמא יקטום.

סביב לשולחנך

נתינת קנה חלול לחבית על מנת להוציא יין

קנה זה הוא גובתא הנזכר בגמרא שבת (קמו:), ומסקנת הגמרא שם להתיר כמאן דאמר שאע"פ שלא היה בו מעולם שרי, וכ"ה בשו"ע. ומבואר שם שלחותכו לכתחילה בשבת לכל הדעות אסור.

נתינת עלה הדס בנקב בתור משפך

בגמרא (שם): אמר טבות רישבא אמר שמואל האי טרפא דאסא (-עלה הדס) אסור. מאי טעמא, רב יימר מדפתי אמר משום מרזב, רב אשי אמר גזירה שמא יקטום. מאי בינייהו, איכא בינייהו דקטים ומנח. ע"כ. ומשמע דקטים ומנח מבעוד יום לרב יימר אסור משום מרזב, ולרב אשי מותר, ולדעתו לא אסר שמואל אלא כשאינו מוכן לכך מבעוד יום, דכיוון דצריך לחזר אחריו גזרינן שמא לא ימצא קטום ויבא לקטום. להלכה, הרמב"ם (פכ"ג ה"ו) ושו"ע פסקו כרב יימר, והרא"ש (סי' ח) והרמ"א פסקו כרב אשי. וכתב הב"י דאליבא דרב אשי, אפילו אם יש לו רק ב' הדסים קטומים שוב אין חשש שמא יקטום, אבל מהרמ"א מוכח שדווקא ביש לו הרבה לא גזרו, וכן כתב הב"ח (שעה"צ סקכ"ג).

—

זה השולחן

שו"ע שיד, ו התזת ראש החבית או נקיבתה

מותר להתיז ראש החבית (מ"ב סקכ"ד – מדובר בחבית גרועה שמדובקים שבריה בזפת. ואם רוצה להתיז ראש המגופה בלבד, מותר אף בחבית שלמה) בסייף דלאו לפתח מכוין, כיון שמסיר ראשה; אבל לנקבה בצדה, בין של חבית בין של מגופה, אסור אפילו ברומח שעושה נקב גדול; ואינו דומה לפתח דכיון דהוי מצדה ודאי לפתח מכוין. וליקוב המגופה למעלה, מותר, דלאו לפתח מכוין, שאין דרך לעשות פתח למעלה אלא נוטל כל המגופה.

סביב לשולחנך

דברי השו"ע הם על פי מסקנת המשנה והגמרא שבת (קמו.), וכרב הונא שהלכה כמותו, שלהתיז מותר אפילו בגוף החבית עצמה, אבל לנקב המגופה מותר רק למעלה, משום שאין דרך לנקב שם כי חוששים שמא יפלו לתוכה עפר וצרורות.

וכתב המג"א (והובא במ"ב סקכ"ג) שכל המדובר הוא דווקא בחבית גרועה, שדינה כמוסתקי, אבל בחבית רגילה יש בניין וסתירה כי מדובר בכלי גמור, כפי שפסק השו"ע לעיל סע' א[33]. ולדעת תרומת הדשן (סי' סד) בשם האור זרוע, הדיון הוא על חבית שאינה מחזקת מ' סאה, שאם לא כן דינה כקרקע ואסור להתיז בכל אופן.

וגבי דין המגופה, בגמרא (מח:) מבואר שהמגופה אינה נחשבת מחוברת לחבית, כיוון שעומדת לינטל, ולכן כתב המג"א שאם ירצה להתיז רק ראש המגופה מותר אפילו בחבית גמורה. והובא במ"ב (שם).

33 אמנם עיין ר"ן (ביצה יט. ד"ה אוכלי בהמה) דשבירה נחשבת תיקון על ידי שינוי, ולכן לא גזרו אפילו בחבית שלמה. ועיין גם אליה רבה שציין לפרישה סק"ה שהתיר שבירת חבית שלמה.

סעיפים ז-י

יב. כלים ששבירתם מותרת לכל הדעות

זה השולחן

שו"ע שיד, ז
חותמות שבכלים

חותמות שבכלים, כגון: שידה, תיבה ומגדל שהכיסוי שלהם קשור בהם בחבל, יכול להתירו או לחתכו בסכין או להתיר קליעתו; ודוקא כעין קשירת חבל וכיוצא בו; אבל פותחת של עץ ושל מתכת, אסור להפקיע ולשבר דבכלים נמי שייך בנין גמור וסתירה גמורה. ומטעם זה אסור להסיר הצירים שקורים גונזי"ש שאחורי התיבות אם נאבד המפתח, ויש מתירים בזו. ושבירת פותחות של תיבות, יש מתיר ויש אוסר, ויש להתיר על ידי אינו יהודי (מ"ב סקל"ז – ויש שכתבו דדווקא בהפסד מרובה או שנחפז הרבה לצורך מצוה).

סביב לשולחנך

חותמות שבקרקע ושבכלים

לעיל נתבארה מחלוקת הראשונים אם יש איסור בניין וסתירה בכלים גמורים (עיין לעיל עמודים 98-94). אומנם, יש סוג גרוע של כלים, אלו שנחשבים 'כלים שאינם גמורים', ותכליתם היא רק לשמש את הדבר שנמצא בתוכם. כלים אלו מותרת שבירתם לכל הדעות (מ"ב סק"מ בשם המג"א), כפי שיבואר להלן.

בביצה (לא:) אמר שמואל חותמות שבקרקע מתיר אבל לא מפקיע ולא חותך, שבכלים מתיר ומפקיע וחותך, אחד שבת ואחד יום טוב. ופירש רש"י: חותמות שבקרקע. כגון דלתות פתחי בורות ומערה הסגורים בקשרי חבלים: מתיר. את הקשר דהא לאו קשר של קיימא הוא, שהרי להתיר תמיד הוא עשוי: אבל לא מפקיע. החבל לסתור עבות גדילתו: ולא חותך. דהא סתירה הוא, ויש סתירה בבנין של קרקע: ושל כלים. כגון תיבה הנעולה על ידי קשר חבל: מתיר ומפקיע וחותך. דאין סתירה בכלים: והובאה גמרא זו להלכה בשו"ע (שיד, ז).

שבירת תיבות על מנת להוציא את תכולתן

אבל יש לציין, שכל ההיתר של פתיחת חותמות שבכלים שנתבאר לעיל זהו דווקא בשבירת חותמות, כלומר לחתוך קשירת החבל וכיוצא בזה, דהיא מותרת לכל הדעות (מ"ב סקל"א. כדין חותלות של תמרים שיבואר להלן סע' ח), אבל לעניין שבירת התיבה עצמה נחלקו בה הראשונים, כמובא בשו"ע הנ"ל. המתיר שבירת התיבות הוא הר"י מקינון, והמחמיר הוא רבנו פרץ, ודעתם הובאה בטור ובראשונים נוספים (סמ"ג לאוין סה טו ע"ד ד"ה הסותר, הג"מ פכ"ג אות א). ויש לבאר שמחלוקתם היא מחלוקת הראשונים שנתבארה לעיל אם יש בניין וסתירה בכלים או לא[34], שהמחמירים

34 ושתי הדעות פירשו, כל אחת לשיטתה, את דברי המשנה בערובין (לד:): נתנו במגדל ונעל בפניו ואבד המפתח הרי זה עירוב, שהעמידוה רבה ורב יוסף (שם לה.) במגדל של עץ, ומסקינן דמתניתין במנעול שקשור בחבל וצריך סכין לפותחו. הרא"ש (סי' ה) כתב דמשמע מכאן שמה שנאמר שחותמות שבכלים מתיר ומפקיע וחותך היינו דווקא כעין קשירה של חבל וכיוצא בה, אבל פותחת [-מנעול] של עץ ושל מתכת אסור להפקיע ולשבר, דבכלי נמי שייך בניין גמור וסתירה גמורה. והיינו לשיטתו שסובר יש בניין וסתירה בכלים. ואילו המתירים יפרשו זאת דמיירי בפותחת של עץ גמורה. עיין לעיל עמודים 98-94 שהבאנו את הראיות השונות לכל שיטה.

סוברים כתוס' ורא"ש, שיש בניין וסתירה בכלים, והמתירים סוברים כרש"י וסיעתו, שאין בניין וסתירה בכלים. ולכן מובן שכשם שבסע' א החמיר בזה השו"ע, כך גם דעתו כאן.

אבל הסמ"ק (סי' רפא מלאכת סותר עמ' רצג) כתב שעל ידי גוי יש להקל. וביאר הב"י שההיתר על ידי גוי הוא כיוון דאיכא מאן דשרי אפילו על ידי ישראל, נראה שעל ידי גוי על כל פנים אין להחמיר. וכן פסק בשו"ע כאן. אבל במ"ב (סקל"ז) הביא שיש שכתבו דדווקא בהפסד מרובה או שנחפז הרבה לצורך מצוה יש להתיר על ידי גוי.

והוסיף מ"ב (סקל"ז) שכל זה בשבירת הפותחת, אבל לפתוח אותו בסכין או במחט גדול שרי אפילו דלת של בית.

—

זה השולחן

שו"ע שיד, ח חותלות של תמרים

חותלות של תמרים וגרוגרות, אם הכיסוי קשור בחבל, מתיר וסותר שרשרות החבל וחותך אפילו בסכין, ואפילו גופן של חותלות, שכל זה כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם.

סביב לשולחנך

כך מובא בגמרא שבת (קמו.) והובאה להלכה ברמב"ם (פ"י סוף ה"ג). והנה מבואר בשו"ע הנ"ל שההיתר לשבור הוא אפילו גופן של חותלות, שכל זה הוא כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם (והוא מהכלבו סי' לא ד"ה הקושר). ולכאורה דברים אלו סותרים למה שפסק לעיל בסעיף ז' לאסור שבירת חותמות של עץ ומתכת, משום חשש בניין וסתירה בכלים. ואולם ביאר המ"ב (סק"מ) בשם המג"א דההיתר בחותלות של תמרים הוא דווקא בהני, דלאו כלים גמורים הן, דאינם עשוים אלא שיתבשלו התמרים בתוכן.

—

זה השולחן

שו"ע שיד, ט הפקעת קשרי השפוד

מותר להפקיע ולחתוך קשרי השפוד שקושרים בטלה או בעוף הצלויים.

סביב לשולחנך

טעם ההיתר הוא כמו שנתבאר לעיל בדין חותלות של תמרים, דאלו כלים גרועים נינהו (ע' מ"ב סקמ"א).

—

זה השולחן

שו"ע שיד, י חותמות שבקרקע

חותמות שבקרקע, כגון דלת של בור שקשור בו חבל, יכול להתירו דלאו קשר של קיימא הוא, שהרי עומד להתיר; אבל לא מפקיע וחותך, משום סתירה; ודוקא כשעשוי לקיים על מנת שלא להסירו בשבת, אבל אם אינו עשוי לקיים כלל, מותר. ומטעם זה מותר להתיר דף שמשימין אותו לפני התנור ושורקין אותו בטיט, שאינו עשוי לקיום (וע"ל סי' רנ"ט).

סביב לשולחנך

כ"ה בביצה (לא:): אמר שמואל חותמות שבקרקע מתיר אבל לא מפקיע ולא חותך, שבכלים מתיר ומפקיע וחותך, אחד שבת ואחד יום טוב. ע"כ. וכתב התרומת הדשן (סי' סה) שזהו דווקא אם עשוי לקיום, אבל אם לא עשוי לקיום, כגון דף [-קרש] שנותנין לסגור התנור ולפתחו אחר זמן מה, מותר. ודימה זאת התרומת הדשן לדין מלאכת קושר, דשם מצינו שאם נעשה שלא לקיימא מותר לקושרו אף לכתחילה. ואע"ג שהמדובר פה בתנור, שהוא כקרקע, ולמדנו שחותמות שבקרקע מותר רק להתיר הקשירה ולא לסתור החבל, מכל מקום זהו משום שחותמות שבקרקע נעשות לקיום ולכן שייך בהם בניין וסתירה, מה שאין כן פתיחת וסגירת דף זה של התנור, כיוון שנעשה לחיבור ולסתימה תדיר, מותר לפותחו.

—

זר זהב סביב

דברים שנועדו לאחסון זמני

מותר לקרוע העור מעל פי חבית של יין, ובלבד שלא יכוון לעשות זינוק [-כעין מרזב]. נכללת בהיתר זה תלישת כל דבר שנעשה לסגירה חד פעמית, שאחר הפתיחה זורקים אותו, כגון קריעת עטיפת נייר של מצרכי מזון, קריעת האלומיניום שנמצא בראש הקופסה של הקפה הנמס, וכן חבילות שקריעתן נועדה לשימוש בתכולה שלהן בשבת, וכיוצא בזה.

היתר קריעת העור מובא במ"ב (סקכ"ה), ודבריו לקוחים מהתוספתא (ביצה פ"ג ה"ט) שהובאה בב"י סוף סע' א (ד"ה תניא בתוספתא) ובמג"א (ס"ק יד). וכן כתב החזון איש (סי' סא ס"ק ב) שלפי דברי התוספתא הנ"ל יש להתיר קריעת מעטפה שאין לו חשש לקלקלה, וכן קריעת עטיפת נייר המכסה את הבשר. ועיין בשו"ת אגרות משה (ח"א סי' קכב) שהאריך בזה והתיר גם הוא כדברי האחרונים הנ"ל. וראה בילקו"י הלכה כ, ובמקומות נוספים שם, דוגמאות רבות נוספות. ועיין בשו"ת יחוה דעת (ח"ז סי' נח) שכתב שאם מדובר בחבילת נייר שמכילה תמונה או ספר שאין בהם צורך מיוחד לשבת, אין להתיר הקריעה, ויש בזה משום איסור דרבנן, שהרי מה שהתירו שבירת החבית כדי ליטול הגרוגרות זהו רק משום שיש בזה צורך לשבת.

יג. בונה וסותר באוכלין

זר זהב סביב

המגבן

אע"פ שעיקר מלאכת בונה הוא בקרקע או במחובר לקרקע, מכל מקום יש בניין אף במאכלים אם מחברם בדרך בניין, ולכן המגבן חייב משום בונה.

בגמרא שבת (צה.) איתא שהמגבן חייב משום בונה. וכתב הרמב"ם (פ"ז ה"ו): וכן הלוקח חלב וכו' ואם גבנו ועשהו גבינה חייב משום בונה, שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשו גוף אחד הרי זה דומה לבנין. ע"כ. והביאו דבריו המג"א (שיט סקי"ח) והמ"ב (שם סקס"ג).

והנה בשו"ע (שמ, י) כתב שהמקבץ דבילה ועשה ממנה עיגול חייב משום מעמר, והקשה המג"א (שם סקי"ז) מדוע לא חייב גם משום בונה, ותירץ דלא מיקרי בונה אלא כשמתכוון ליפותו ולהשוותו. וכן כתב החיי אדם (כלל לט ס"א) שאפילו בדבר מאכל שייך בניין, כגון המגבן גבינה וכיוצא בו. והוסיף שם דלאו דווקא גבינה, אלא אפילו המדבק פירות ומכוון לעשותם בצורה מסוימת ומוגדרת, כגון מרובע וכיוצא בזה, חייב משום בונה. אבל הפני יהושוע כתב (ביצה יב. ד"ה אבל קשיא) דחיוב בונה במגבן הוא דווקא במגבן לאוצר לייבש, להצניע לימים רבים, דבכה"ג מכוון לעשותן כמו בניין למען יעמדו ימים רבים, מה שאין כן עשיית גבינות לזמן קרוב, שהותרה ביו"ט.

עשיית גלידה

לדעת רוב הפוסקים מותר להקפיא מים וכן מותר לעשות גלידה בשבת, ואין בזה משום איסור בונה.

אף שלדעת שו"ת לב חיים (ח"ב סי' קצב) ופתח הדביר חלק ג (סימן שכה סק"א) יש לאסור הדבר משום בונה, הנה רוב הפוסקים סוברים להתיר, ונימוקם הוא כיוון שיש לחלק בין המקבץ חלקי גבינה ונותנם בדפוס, שנחשב עושה בניין, משום שמקבץ חלקים שונים ומחבר אותם לגוף אחד כדרך בניין הנבנה מאבנים וצרורות, ובין המקפיא מים, שעושה דבר לח לגוש, לא חשיב בניין בכהאי גוונא. וכן כתב הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' רלח-רמא). וכן מצדד מרן הרב קוק (שו"ת אורח משפט סי' סט) שאין איסור גיבון אלא כשמקבץ חלקים שונים, ומטעם זה כתב שאין איסור בונה בהקפאת מים. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סו"ס נה) שאין איסור בונה בהקפאת מים לקרח.

שבירת קרח הדבוק לקרקע

מותר לשבור קרח אף אם הוא מחובר לקרקע, כגון בנהר או באר קפואים.

המג"א (שכ סקט"ו) כתב דבנהר או באר אסור לשבר הקרח, שכיוון שהוא מחובר לקרקע יש בו משום חשש בניין וסתירה. אבל הרבה אחרונים (תו"ש סקכ"ד, אליה רבה סקט"ו, מאמ"ר סקי"ד) חולקים עליו, וס"ל שאף כשהמים קפואים עדיין שם מים עליהם ואינם נחשבים כמחוברים לקרקע. והמ"ב (שכ סקל"ו) כתב שלצורך שבת יש להקל בזה. וכך היא גם מסקנת הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' קנט).